

LAKATOS BÁLINT

AZ ERDÉLYI KÁPTALAN ÉS A PÜSPÖKI UDVAR TAGJAI GÖRBE TÜKÖRBE

Történeti bejegyzések Pelei Tamás főesperes Erasmus-kötetében (1515–1530 k.)

A nyomtatott könyvek kézírásos bejegyzéseit a történeti kutatás ritkán és legtöbbször csak közvetetten használja.¹ Ezek egyrészt a tulajdonlást jelző possessor-bejegyzések vagy a kötet előzéklapjaira rótt családi-életrajzi feljegyzések, másrészt széljegyzetek azaz glosszák lehetnek — főleg a kézikönyvként vagy tankönyvként használt kötetekben. Bár tematikai szempontból a széljegyzetek nagyon sokfélék lehetnek (időjárás, csillagászat, orvoslás, ármozgások, különböző világi vagy egyházi formulák, szövegminták, stb.), a legtöbb esetben jelentéktelen dolgokról szólnak. Ezek közül általában azokat szokás „történeti bejegyzéseknek” tekinteni, amelyek a történeti kutatás számára érdekes információt tartalmaznak: általános köztörténeti vagy helytörténeti, esetleg a bejegyző személyére vagy környezetére vonatkozó adatot.² Ezek leggyakrabban a sokszor és hosszú ideig használt miscellányokban illetve a kalendáriumokban fordulnak elő. Az előbbieket kutatására magyar viszonylatban a későközépkort illetően a legjobb példa Radó Polikárp 1944-es munkája, az utóbbira Kubinyi András először 1971-ben megjelent tanulmánya Budai Kakas János naptárának történeti feljegyzéseiről.³ Radó — munkájának vonatkozó fejezetében — 1540 előtti történeti adatokat legnagyobb részt két Erdélyben használt kötetből, Megyericsei János miscellányából és Adrianus

-
- 1 A tanulmány kibővített és átdolgozott változata az alábbi tanulmánynak: *Bálint Lakatos: Tamás Pelei's Glosses About the Personalities of the Transylvanian Chapter and Episcopal Court (1515–c. 1535)*. In: *Matthias and His Legacy. Cultural and Political Encounters between East and West*. Eds. Bárányi, Attila – Györkös, Attila. Debrecen, 2009. 339–361. p. (*Speculum historiae Debreceniense* 1.)
 - 2 Egy jó koraujkori példa: *Torma Károly: Történeti apróságok*. I. Czegei Wass János feljegyzései. II. Zsögödi Mikó János és léczfalvi Gyárfás István, József s Elek feljegyzéseiből. III. Régi könyvek tábláira irt feljegyzésekből. *Századok* 22 (1888) 349–361. p.
 - 3 *Radó*, 1944.; *Kubinyi*, 1999.

Wolphardus breviáriumából gyűjtötte ki.⁴ Ez érdekes véletlennek tűnik, ugyanis mindkét említett kanonok az erdélyi székeskáptalanban társa volt annak a Pelei Tamásnak, akitől szintén ismerünk történeti bejegyzéseknek tekinthető jegyzeteket. Igaz, Pelei nem liturgikus kötetbe, hanem egy humanista kézikönyvbe, Rotterdami Erasmus Adagiájába írta glosszáit. Ezt a kötetet 1937 óta a Fővárosi (ma: Fővárosi Szabó Ervin) Könyvtár Budapest Gyűjteményében őrzik.⁵

Pelei a kézikönyvet elsősorban a klasszikus stílusfordulatok elsajátítására használta, és a lapokra körülbelül 1200 glosszát írt. A kötetet eddig egyedül a tragikus sorsú Kelényi Béla Ottó, a gyűjtemény őre ismertette 1939-ben publikált tanulmányában. Feltárta, hogy a széljegyzetek tematikailag változatosak, így nyelvészeti, művelődéstörténeti és filológiai szempontból egyaránt figyelemre méltók.⁶ Noha a történeti szempontból értékelhető bejegyzések az összes széljegyzetnek csak egy töredékét, kb. 10%-át teszik ki, mégis érdekes forrásul szolgálhatnak, elsősorban Pelei saját gyulafehérvári környezetére, a székeskáptalan, illetve a püspöki udvar tagjaira vonatkozóan. A témával eddig egyedül Kelényi foglalkozott, aki a glosszákat inkább csak ismertette mint közölte, és főleg Pelei olvasottságának és műveltségeszményének kérdését tartotta szem előtt. A későbbi kutatás — itt elsősorban Mályusz Elemér összefoglaló munkájára gondolok — ezért csak az ő megállapításaira támaszkodott.⁷ Tanulmányom célja kettős: egyrészt a forrás tükrében bemutatni Pelei személyiségét, másrészt a történeti bejegyzések közzétételével a további kutatás számára felhasználhatóvá tenni a bennük szereplő történeti adatokat.

Erasmus kézikönyve, az Adagia először 1500-ban jelent meg Párizsban.⁸ Erasmus az ókori latin és görög szerzők jellegzetes, közmondásszerű fordulatait, kifejezéseit az adagiumait gyűjtötte össze, majd témák szerint rendszerezte és magyarázatokkal látta el. A gyűjtemény a humanista műveltség frazeológiai példatára: segítségével bárki elsajátíthatta a klasszikusok szólamkincsét és felékesíthette vele saját írásait. Nem véletlen, hogy a mű a korban rendkívül népszerű volt és Erasmus haláláig (1536) több mint 27 kiadást élt meg.⁹ Az első kiadásban még csak

4 Radó, 1944. 76–81. p. Megyericsi missaléja (leírása 99. p., 39. sz.) ma az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtárban (Inc. XV. 1. 141.), Wolphardus breviárium (leírása 120–121. p., 141. sz.) Radó idejében a keszthelyi Festetich-könyvtárban (327. sz.) volt található.

5 *Desiderius Erasmus: Adagiorum chiliades tres ac centurie fere totidem. Venetiae, Aldus, 1508.* FSZEK Budapest Gyűjt. Bq 0941/319.

6 Kelényi, 1939. 90–94.

7 Mályusz, (1971) 2003. 101–102., 298. p.

8 *Bibliotheca* 1, 1893. 1. p.; Gail, 1983. 5. p. Akkor még *Adagiorum collectanea* címen.

9 Gail, 1983. 5. p. A számbavételt bonyolítja, hogy a munka a későbbi, egyre bővített és részben átdolgozott kiadásai már *Adagiorum chiliades*, ill. *Adagiorum opus* címen jelentek meg; sőt

818 adagium található,¹⁰ de Pelei könyve, az 1508-as velencei Aldus-kiadás már 3260 latin és görög szócikket tartalmaz megfelelő betűrendes és tematikai tárgymutatókkal.¹¹

Az első kötetáblára felragasztott korábbi előzéklap tanúsága szerint a kötetet Pelei Tamás 1515-ben vette Budán 2 forintért.¹² A munka széljegyzeteiben kétfajta írásképet különíthetünk el. Mindkettő kurzív jellegű, de az egyik kifejezetten humanista megformálású könyvírás. A másik inkább a XVI. század eleji missilisek írásképeire emlékeztet, elnagyoltabb, sietősebb, és kicsit leegyszerűsítve a gótikus cursívához áll közelebb. (Mindkettőben előfordul egyébként a humanista írásban jellegzetes *e azaz e caudata*.) Gyanakodhatnánk, hogy a két különböző írástípus két különböző kéztől ered, de ezt egyértelműen kizárja, hogy Pelei egyes szám első személyben írt vagy közvetetten magára vonatkozó bejegyzései mindkét írástípusban előfordulnak. Arra a kérdésre, hogy az írásváltás mögött állhat-e valamiféle időbeli eltérés (a használat idején előbb mindig az egyik majd mindig a másik írással írt), nem lehet határozott választ adni, mert eddig egyetlen szöveg helyet sem találtam, ahol a kétféle írástípust időbeli sorrendiséggel lehetne kapcsolatba hozni. Úgy tűnik Pelei kedve szerint felváltva használta a két írásformát. Rajta kívül más glosszátora a könyvnek nem volt. Ezt a kötetábla további possessor-bejegyzéseinek teljes hiánya is alátámaszthatja. Mindazt tehát, amit ma a könyvben széljegyzetként találunk, kizárólag Peleinek kell tulajdonítanunk. Ez a kutatás szempontjából szerencsés véletlen (nem kell elkülönítenünk a különböző könyvhasználok bejegyzéseit), viszont nem segít a könyv talányos sorsának felderítésében.

készült önmagában is több kiadást megélt rövidített változat is *Epitome adagiorum* címmel, ld. *Bezzel*, 1979. 46–76. p. (46–132. sz.). *Bibliotheca* I, 1893. 2–3. p. az összes változatot egy műnek számolva 1536-tal bezárólag 55 kiadást sorol fel.

10 *Gail*, 1983. 5. p. 3. jegyz.

11 *Bibliotheca* I, 1893. 1. p. szerint ez a 6. kiadása a műnek. Könyvészeti leírását ld. *Catalogus librorum ante 1601 impressorum, qui in Bibliotheca Civitatis Budapestinensis asservantur. Compositiuit Mária Klinda*. Bp., 2001. n. 274. A kötet szerkezete: 1r–112r: *Proverbiorum chiliarum prima*; 112r–187v: *Proverbiorum chiliarum secunda*; 187v–239v: *Proverbiorum chiliarum tertia*; 239v–244r: *In quartam chiliadem centuria prima*; 244r–247v: *In quartam chiliadem centuria secunda*; 247v–249v: [In quartam chiliadem centuria tertia]. Mivel a kötetben az adagiumok (római számokkal jelölt) számozása ezresével újrakezdődik, a jegyzetekben és a függelékben az ezreseket is jelölöm (arab számmal), pl. 3/CXXXV. = a harmadik ezred százhuszonötödik darabja = 2125.

12 I.d. a függelékben: Pelei, előzéklap. A továbbiakban a függelékben közölt forrásszöveg-részekre cím és folioszám szerint, a nem közöltre csak folioszám szerint hivatkozom.

Ugyanis Pelei halálától a kötet 1937-es felbukkanásáig a könyv tulajdonosairól illetve őrzési helyéről egyelőre semmit sem sikerült kideríteni.¹³

Pelei életéről és pályafutásáról is keveset tudunk, részben éppen a saját glosszáiból. Neve a Közép-Szolnok megyei Pele falura (ma Becheni, Románia) utal, amit ő maga nevez az egyik glosszájában szülőfalujának: *in pago Pele, hoc est natali solo...* (248r). Noha ismerünk egy itteni kisnemesi Pelei családot, Tamást egyelőre nem tudjuk a családfához kötni.¹⁴ (Pelei maga egy Miklós nevű rokonáról is megemlékezik a 7r oldalra írt széljegyzetében, de a Pelei-családban Miklós nevű családtag sem ismert.) Így feltételezhető, hogy jobbgyszármazású volt.¹⁵ Születésének ideje is ismeretlen. Köblös József tipológiájának megfelelően Pelei valamiféle területi kapcsolat révén kerülhetett az erdélyi székeskáptalanba,¹⁶ ugyanis a falu az erdélyi püspök földesurasága alá tartozó Tasnád mezőváros és birtokközpont környékén fekszik.¹⁷ Kanonokként 1504-ben bukkan fel először a káptalan tizedlajstromában,¹⁸ 1519-től ózdi főesperes.¹⁹ 1522 decemberében a bolognai egyetemen tanuló Adrianus Wolphardus, Pelei kanonoktársa és barátja neki ajánlja Janus Panonius általa megjelentetett elégiáit.²⁰ Ebből egy a humanista irodalom iránt lelkesedő zárkózott kanonok képe tűnik elő, aki a humanista stúdiumokba merült, ezáltal kívánt környezetétől elkülönülni és azt kritizálni. Jegyzeteiből egyébként azt is tudjuk, hogy soha nem volt alkalma egyetemre járni és görögül tanulni (27v, 49v, 189v).

13 A könyv 1937-ben bukkant fel a Gilhofer & Ranschburg bécsi aukcióján. A B 0941 sz. leltári karton szerint a Fővárosi Könyvtár 231 pengős áron vette meg 1937 júniusában. Köszönöm Sándor Tibor osztályvezető úr szíves tájékoztatását.

14 *Petri VI*, 268–270. p. További adatok: 1483: Magyar Országos Levéltár (= MOL) Diplomataikai Fényképgyűjtemény (= DF) 281326 = Középkori, 2000, n. 72. n.72. Pelei György és két fia, Albert (1483–1547) és Imre. 1532: *Kolozsmjvk II*, n. 4370. Imre özvegye. Imrének két fiáról tudunk. Ferencről (1543, 1547) és Péterről. Utóbbi szolgabíró volt 1515-ben 1515 MOL, Diplomataikai Levéltár (= DL) 30077 és 1549-ben még élt. Más személyeket sem lehet ehhez a családfához kötni, például Jakabot (1462: DL 26403), Fülöpöt (1511–21: DL 32579, 74409), ill. egy másik, Pelei Tamás nevű szolgabíróról sem (1524: DL 36377).

15 Vö. Pelei, 189v: *humili loco natus*.

16 Köblös, 1994. 48., 50., 64. p.

17 Csánki, 1890. 549. p.

18 *Vekov*, 2003. Anexe 7, 1504. év. *Beke*, III:1, 1895. 248. p. (1076. sz.)

19 1519: DL 36360. I.d. még *Vekov*, 2003. uo.

20 Az ajánlólevél szövege: *Analecta nova*, 489–491. p.

Pelei halálának idejét pontosan nem ismerjük. Utolsó, 1536-os említése tévedésen alapszik.²¹ A tévedést ráadásul igazolni látszott, hogy a kötet előzéklapjának verso oldalán szerepel egy Pelei által bemásolt szöveg, „Iohannes Frobenius studio S.P.D.” címmel. A híres bázeli könyvkiadó egyik előszaváról van szó, amelyet a szövegből kihámozhatóan az Adagia valamelyik kiadásához írt. Ebben Frobenius említi, hogy híret vette Erasmus halálának.²² Kelényi a szöveget bizonyító erejűnek tartva Pelei halálát Erasmus halála utánra, 1540 körülre helyezte. Frobenius azonban nem tényként, hanem csupán elterjedt szóbeszédként beszél Erasmus haláláról. Felmerült bennem, hogy noha Kelényi a Budapesten elérhető Adagia-kiadásokat átnézve nem tudta tisztázni, hogy a szóban forgó Frobenius-előszó melyik kiadásból származik,²³ a kérdés mégis megoldható. Adrianus Wolphardusnak ugyanis volt a birtokában egy ma is meglévő 1528-as Frobenius-kiadású Adagia, bőrkötésének superexlibrise (AW 1535) tanúsága szerint 1535-től.²⁴ A kötet azonban nem tartalmaz kiadói előszót, ezért az összevetés sajnos nem hozott eredményt és a szöveg eredetét továbbra sem sikerült tisztázni.²⁵ Így Pelei halálának idejéről (a kötetben található bejegyzések alább ismertetett esetleges datálásaira támaszkodva) csak annyit mondhatunk, hogy valamikor az 1526 utáni években hunyt el.

Hogyan használta Pelei a kötetet? Egyrészt többféle módon megjelölte a számára fontos részeket (aláhúzással, a margóra a szöveg mellé húzott függőleges vonallal, illetve őrszóval, utalószóval). Javította továbbá a sajtóhibákat, pótolta a hiányzó rövidítésjeleket és kiegészítette a szöveget egyéb latin illetve magyar szinonimákkal.²⁶ Ez mutatja, hogy számára a latin volt a műveltség nyelve, azonban

21 Vekov, 2003. Anexe 7. 1536. év. Köszönöm Vekov Károlynak, hogy az adattár összeállításának ezen pontatlanságára felhívta a figyelmem.

22 A szöveget közli Kelényi, 1939. 94–95. p.

23 Kelényi, 1939. 94. p.

24 Dankanus, 1967. 126. p., leírása: Jakó, 1991. 170. sz. (A kötet a hajdani kolozsvári katolikus gimnázium könyvtári anyagával került a Román Akadémia kolozsvári egységének könyvtárába, jelzete C. 56842.). Wolphardusnak volt egyébként egy 1521-es hagenai, öccsének, Hilarisnak pedig egy 1513-as bázeli, ugyancsak Frobenius-kiadása az Adagiából (uo. 169. és 167. sz.).

25 Itt szeretném megköszönni Vekov Károlynak, hogy kérésemre a kötetet Kolozsvárott megnézte és az ekkor készített fényképeket rendelkezésemre bocsátotta. A kötet címlapja hiányzik. Ugyanennek a kiadásnak az OSZK Régi Nyomtatványok Tárában őrzött, a végén hiányos példányát (Ant. 1389.) is leellenőriztem. Ugyanitt megnéztem az 1523-as (Ant. 1034.) és 1536-os (Ant. 97.) Frobenius-féle kiadásokat is.

26 A magyar nyelvű glosszákat (szavak, ill. a latin kifejezésnek megfelelő magyar közmondások) ismerteti Kelényi, 1939. 127–132. p. Egy magyar nyelvű jegyzet elkerülte figyelmét a 39 oldalon (I/CCLXIII. Indutis me leonis exuvium) clavam: *buzgant*. Pelei magyar közmondást is

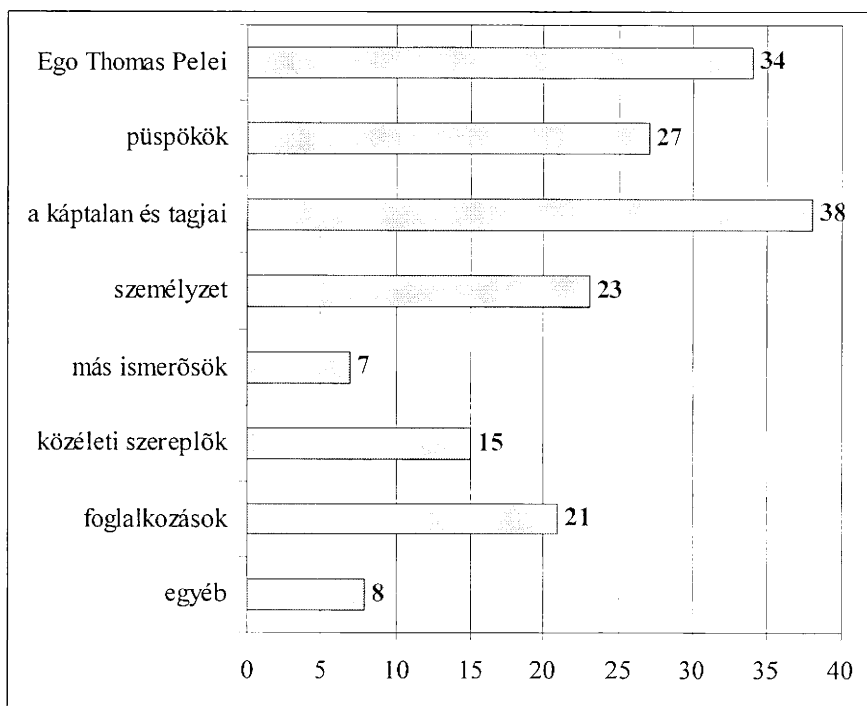
anyanyelvén gondolkozott. Másrészt az erasmusi kommentár szövegét jegyzetekkel pontosította és egészítette ki. Megadta az Erasmus által általánosságban említett antik munkák címét, esetleg a pontos szöveghelyet is, de érdekes módon több esetben nem caputszám hanem folio- vagy oldalszám szerint. (Ez az erdélyi székes-káptalani könyvtár rekonstrukciójához vagy legalábbis a Pelei által eredetiben olvasott művek meghatározásához jelenthet segítséget.)²⁷ Mindez megfelel az általános olvasói magatartásnak, amelynek célja, hogy a felhasználó a kézikönyvet a maga számára használhatóbbá (az információt visszakereshetővé és pontosabbá) tegye. Egyedivé az teszi Pelei könyvhasználatát, hogy a szövegre vonatkozó, ill. a szöveghez kapcsolódó gondolatait lejegyezte. Ezek a glosszák terjedelmesebbek, így általában a lap alján vagy tetején állnak. Pelei személyes megjegyzései nagyrészt környezetének tagjaira és a velük való viszonyára vonatkoznak: ha egy adagium emlékeztette valamire vagy valakire — többnyire az illető jellemhibájára, gyengeségére — nem mulasztotta el feljegyezni.

Pelei történeti bejegyzései számunkra főleg a személyes és elfogult hangnemek miatt érdekesek és értékesek. Bár — amint említettem — az összes glosszának csupán egytizedéről van szó, ez mégis összesen 127 jegyzetben összesen 173 tulajdonnévi és köznévi említést jelent. A személyeket nyolc csoportba rendeztem — Peleitől magától kezdve a közvetlen környezet tagjain át a csak általánosságban említett személyekig terjedő körben:

fordít le latinra, pl. 55r: *Bos arat avenam et equus comedet.* („Ökör szántja az abrakot s a ló eszi meg.”)

27 Pl. 48v (1/CCCLXVII. *Pedem ubi ponat non habet*): Erasmus csupán „apud Ciceronem” megjelöléssel él, Pelei viszont odairja: *Ad Atti. li. XIII, ep. I.* Hasonló módon: 108r (1/XMLXX. *Corpus sine pectore*) — Erasmus a magyarázatban Iuvenalistól is idéz: „Cum leva in parte mamillae Nil salit Arcadico iuveni.” Pelei gondosan odairja: *Saty. VII. fo. 13.*

1. ábra. Pelei bejegyzéseiben említett személyek tematikus csoportosítása

A diagram többé-kevésbé tükrözi Pelei érdeklődésének illetve figyelmének megoszlását. Az első öt csoport, akiket Pelei (önmagát is beleértve) személyesen ismert, az összes említés háromnegyedét adják. (A maradék három csoportba a korszak társadalmi szereplőiről általánosságban szóló jegyzeteket soroltam.) Pelei saját magát említi legtöbbször, hiszen általában másokhoz fűződő viszonyát vagy környezetéről alkotott véleményét fogalmazza meg glosszáiban (*Ego Thomas Pelei possum dicere quod Ioannes Niresy et Pwzdi Ambrus instar apri genuinum me fregere.*)²⁸ A legtöbbször két püspökét, Várdai Ferencet (püspök: 1514–1524) és

28 128v (2/CLVIII. Genuino mordere).

Gosztonyi Jánost (püspök: 1524–1527),²⁹ valamint káptalani kollégáit emlegeti. Várdai a széljegyzetekben 23 alkalommal szerepel, ezzel Peleit kivéve mindenkit megelőz; Gosztonyi csupán öt helyen fordul elő. Érdekes, hogy Pelei egyáltalán nem emlékezik meg Gosztonyi utódáról, Statileo Jánosról, és nem említ korábbi erdélyi püspököket (például Geréb Lászlót) sem. Várdai elődei közül csupán Perényi Ferenc szerepel egyetlen alkalommal, de mint váradai püspök (Perényit 1514-ben helyezték át Váradra.)³⁰

A harmadik kategóriába a kanonokoknak a tulajdonnévi vagy általános („capitulares”, 6 esetben) említéseit soroltam. Az előforduló 16 személy legnagyobb része csak egyszer szerepel. A negyedik csoportba kerültek a Pelei által házi tolvajokként emlegetett szolgák (sáfár, kulcsár, szakács, lovász), a káptalan és a püspöki udvar személyzete (Várdai személyi titkárai, írnokai, provisorja és várnagyai illetve a káplánok). Négy személy kivételével őket csak általánosságban említi. Pelei szolgáját, Bocsárdi Demetert és más, részben azonosíthatatlan személyeket az ötödik csoportba („más ismerősök”) osztottam.

A hatodik csoportba kerültek a politikai-közéleti szereplők, akik az 1510–20-as évek legismertebb figurái (II. Ulászló, II. Lajos, Dózsa György, Bakócz Tamás, Szalkai László, stb.), kivéve három, az 1515-ös zarnói kudarchoz köthető személyt (Ladislaus Chertinger, Paksi Mihály, Török Imre — rájuk még visszatérek). Érdekes módon Pelei az említett közéleti személyekről általában múlt időben beszél. Egy-egy jellemző tulajdonságukat említi, és szinte mindenkit elmarasztal. Élesen kritizálja például II. Ulászló és II. Lajos király gyámoltalanságát és erélytelenségét, illetve az utóbbi romlottságát, ami szerinte a mohácsi vereséghez vezetett. (Mohácsot kétszer említi, és egyértelműen Magyarország pusztulásának csúcsát látja benne.³¹ A múlt, Mátyás király uralkodása eddigre már boldog békeidőnek tűnik — Pelei a „megfontolt és erélyes”-adagium mellé odabiggyeszi: *ut rex Matthias*.³²) Bakóczot és a befolyásos Szalkait a szerencse fiaiként emlegeti, utóbbinál érdekes módon kiemeli, hogy alacsony sorból emelkedett fel, és ezért érthető, hogy sok irigye volt. Kárhoztatja továbbá Dózsát is, akit hírhedt felforgató latornak tart.³³ Hallomásból ismeri még Geréb Mátyás horvát-szlavón bánt, Geréb László erdélyi püspök testvérét is.

29 *Eubel* III. 100. p.

30 Perényi 134v. Ld. még *Eubel* III. 326. p. A 6. csoportba osztottam.

31 26r, 98r.

32 Mátyás, I. 234r.

33 Dózsa 224v.

A hetedik csoportot a különböző általánosságban említett társadalmi szereplők alkotják. Az összkép sötét. A szerzetesek és a papok kapzsiak és hazugok; a parasztok az urak (illetve név szerint Várdai Ferenc püspök) adóztatását nyögik; a bírók részrehajlóak; a királyi illetve püspöki titkárok állandóan megfeszítve dolgoznak és mégsem jutnak egyházi javadalomhoz.³⁴ Érdekes a gyulafehérvári udvarban szolgáló öreg taligáslovak (117v), illetve a kevésbé beérő szőlőkapások (*vinearum cultores hoc est capasok*, 210v) magyar nevű említése. A diákok (*triviales scholastici, deak*) több említése jelzi, hogy Pelei kapcsolatban állhatott a helyi káptalani iskolával, és ismerte a tananyagot.³⁵

A nyolcadik („egyéb”) csoportba soroltam többek között a nemzetiségek említéseit is. Pelei természetesen a magyarokat említi legtöbbször, egyszer egy latinra fordított közmondás kapcsán (55r), többször pedig a magyarság akkori szomorú helyzetén és jövőjén keseregve (97v, 98r). Az iszákosság kapcsán együtt említi a magyarokat, erdélyieket és románokat (34v). Kóborló életmódjuk miatt utal a cigányokra (107r). A nyolcadik csoportba kerültek a máshová nem illő glosszák is, például az általánosságban említett tizedszedő mágnásokról és püspökökről szóló (61r), valamint a gyulafehérváriak említése (148r) és e csoportba soroltam a lengyel királyi titkár Iustus Ludovicus Deciust, akit Pelei egy alkalommal idéz (80r). Ez már-már az auktorokra vonatkozó széljegyzetek határeseté.

Bár a glosszákban említett gyarlóságok topikussága és az egyes figurák közhelyszerű jellemzése nagyrészt az Adagia „közmondásgyűjtemény” műfajából következik, a széljegyzetek Pelei világlátásába és gondolkodásmódjába is betekintést engednek. Ezek alapján az országos politika Peleit nem érdekelhette különösebben, nézőpontja „alulnézet”. Mindenkiről kritikusan írt, és a szó mai értelmében nem volt szociálisan érzékeny sem. Bejegyzései saját korának közvéleményét tükrözik. A gyűjteménynek egyedi szint ad viszont, hogy Pelei — saját társadalmi csoportjának megfelelően — az írástudókra (királyi titkárok, írnokok) és az egyháziakra figyelt. Gyulafehérvári környezetét közelről és személyes érintettséggel nézte, ezért érdemes erre a körre vonatkozó megjegyzéseit alaposabban megismernünk, azaz belenézünk az általa elének tartott „görbe tükörbe”. A 2–5. csoportokba sorolt személyek említési gyakorisága részletesen a következő:

34 7. csoport: papok általában: 61r, 169v, 182v, 248r; püspöki titkárok általában: 106r, 125r, 134v; diákok, iskolások: 194v, 210v, 222v; parasztok: 59v, 61r, 214v; bírók 238v, 239r; kapások: 210v; királyi titkárok: 106r; pálos szerzetesek 6r; szerzetesek általában: 146r, 152r, 182v.

35 Ahogy *Kelényi*, 1939. 126–127. p. a Pelei által említett szerzők számbavétele után kiemeli, ez lehetett műveltségének alaprétege. Nem vettem fel a diákok említései közé, amikor 2 esetben csak „schola trivialis”-t ír: 209v, 244r.

név	eml.	név	eml.
püspökök	27	személyzet	23
Várdai Ferenc püspök	22	Sirjei Imre jegyző-titkár	13
Gosztonyi János püspök	5	János doktor püspöki titkár	1
a káptalan és tagjai	38	László deák	1
capitulares	6	Szentmihályi Tamás provisor	1
Szeremlyéni Ferenc prépost	7	káplánok	1
Nyiresi János kanonok	7	várnagyok, kulcsárok, lovászok	1
Budai Udalrik örkanonok	3	várnagyok és egyebek	1
Lászlai János főesperes	2	káptalani sáfár, kulcsár, szakács	1
„két János” főesperes	1	káptalani szolgálószemélyzet	1
Buzdi (Puzdi) Ambrus	1	taligáslovak	1
Ajthay Balázs kanonok	1	udvar általánosságban	1
Damján segédpüspök	1	más ismerősök	7
János dévai plébános	1	Antal remete	1
Keresztúri Mihály kanonok	1	Bocsárdi Demeter, Pelei szolgálója	1
Kolozsvári Jakab kanonok	1	Dajka István budai polgár	1
Koppáni Gergely éneklőkanonok	1	Kolozsvári Örzse	1
Makrai Bálint főesperes	1	Pestényi Gergely	1
Megyericsei János főesperes	1	Pelei Miklós, Pelei rokona	1
Móré István dékán	1	Perényi Ferenc váradi püspök	1
Nenkei Gergely kanonok	1		
Wolphard Adorján főesperes	1		

A két leggyakrabban említett személy Várdai Ferenc püspök és titkára, Sirjei Imre deák (ketten az összes említés több mint 40%-át teszik ki.) Pelei mindkette-

jükre mint személyes rosszakaróira és életének megkeserítőire tekintett, ez magyarázza számos előfordulásukat.

A bárói családból származó Várdai Ferenc erdélyi éve előtt királyi kincstartó (1509–1510) majd váci püspök (1509–1514) volt.³⁶ Adminisztratív érzéke és tehetsége segítségével birtokait gondosan igazgatta, így püspöki udvarának fenntartását több bevételből fedezhette.³⁷ Püspöki kiadásai miatt sokszor kért kanonokjaitól — Peleitől is — kölcsönt, amit később nem fizetett vissza.³⁸ Pelei megjegyzései arra utalnak, hogy félt püspökétől, és nagy ellenszenvvel, már-már gyűlölettel viszonyult hozzá. Várdait mint kapzsi, fősvény, kíméletlen zsarnokot ábrázolja, akit még a parasztok is csak „Ekevesztő Ferencként” emlegetnek.³⁹ A Pelei glosszáiból kibontakozó sötét képet ellenpontozza Várdai mecénási tevékenysége. A főpap támogatta az általa tehetségesnek tartott embereket, például Adrianus Wolphardus kanonokot, akit Bolognában taníttatott.⁴⁰ Noha Pelei Tamás tehetségét saját megjegyzése szerint püspöke sem vonta kétségbe,⁴¹ kanonokunk mégsem nyerte el soha Várdai tényleges támogatását.

Várdai titkára, Sirjei Imre (akiknek a neve a Zaránd megyei Siri mezővárosra utal) egy tipikus kalandor lehetett. Mint közjegyző tűnik fel Várdai udvában 1521-ben,⁴² ahol titkárként illetve a püspöknek a pápai Curiához küldött követeként teljesít megbízásokat.⁴³ 1524 októberében Várdai végrendeletének egyik tanúja.⁴⁴ A püspök halála után Pelei megbízta, hogy a megüresedett püspökséget eszközölje ki számára Rómában. Valójában a tisztség elnyerésére Peleinek nem volt reális esélye. A főpapi székre három másik jelölt is volt: VII. Kelemen pápa Brodarics Istvánt, a későbbi kancellárt támogatta,⁴⁵ a király nővére, Jagelló Anna és férje, Ferdinánd osztrák főherceg az elhunyt testvére, Várdai Mihály érdekében

36 Köblös, 1994. 376. p.; Soós, 1999. 55–56. p.

37 Zichy XII. 369–370. p.

38 Várdai 85r, 169v, 231r.

39 Várdai 59r, 79r, 168v, 214v, 222v, 225r és káptalan tagjai általában.

40 Ernuszt, 1939. 37. p.; Jakó, 1991. 46. p.

41 Pelei 242v.

42 Vékov, 2003. Anexe 7.

43 1523: DL. 82621. Brodarics István magyar királyi követ levele Várdaihoz Rómából: *Emericus literatus servitor dominationis vestre reverendissime cum diutius hic mansisset quam eum dominatio vestra reverendissima mansurum existimabat, adeo omnia expenderat, ut ei ad iter nihil reliquum esset, quare cum discedere vellet, rogavit me, ut florenos sedecim mutuo darem...*

44 Bunyitay, 1893. 28. és 32. p.: *Ego Emericus literatus de S'rie diocesis Agriensis apostolice auctoritate notarius...*

45 Sörös, 1907. 19., 21–22. p.

próbáltak közbenjárni,⁴⁶ II. Lajos pedig Gosztonyi János győri püspököt és királynéi kancellárt támogatta. Végül az uralkodó jelöltje, Gosztonyi nyerte el az erdélyi püspökséget 1524 legvégén.⁴⁷ Sirjei római tevékenységéről semmit sem tudunk, de azt valószínűsíthetjük, hogy a korábbi esethez hasonlóan itt is elköltötte a Peleitől kapott pénzt, annak ellenére, hogy nem járt sikerrel. Pelei állítása, hogy ti. Sirjeit Gosztonyi követe meg is vesztegette volna, nem tűnik lehetetlennek.⁴⁸ Bár Gosztonyi Pelei számára szimpatikusabb volt mint Várdai Ferenc, nem bocsátotta meg neki saját kudarcát, és azzal vett elégtételt, hogy több széljegyzetében utalt Gosztonyi falánkságára.

A székeskáptalant Pelei — saját magát sem kímélve — úgy mutatta be mint Várdai előtt meghunyászkodó, magát kihasználni engedő társaságot. A kanonokok nem tudtak kitérni a tőlük ismételt pénzt kölcsönkérő püspök elől, miközben alig várták a főpap távozását. A kanonokok mellett a káptaélyzetét is elmarasztalta Pelei. Róluk jegyezte meg, többet lopnak mint szolgálnak, és hogy hamar megszökve a testület rossz hírét keltik.⁴⁹

Érdekes, hogy Pelei a káptalani tagok között is csak néhány kulcsemberről szól részletesebben; a többséget azonban csak egyszer említi. Ha jobban ismernénk a glosszák keletkezésének idejét és az adott időszak kanonokjainak számát, azt is megmondhatnánk, kiket nem említ Pelei. Így csak az említett személyek számára köetkeztethetünk: ez az azonosíthatatlan eseteket is beleszámítva 33 főt jelent. Mivel az erdélyi székeskáptalan a nagyobbak közé tartozott — 1496-ban a számadáskönyv-töredék alapján létszáma 27 fő volt⁵⁰ — ez azt jelenti, hogy Pelei saját időszakának (körülbelül a XVI. század első két évtizedének) majd mindegyik kanonokjáról megemlékezett.

ített kanonokok között szerepel Pelei glosszáiban Szeremlyéni Ferenc prépost is. Szeremlyénivel Pelei jó viszonyban lehetett — féltékenységét leszámítva. Pelei Tamás széljegyzetei szerint ugyanis Szeremlyéni Ferenc 24 évig dolgozott folyamatosan a királyi kancellárián, évekig királyi titkárként is.⁵¹ Pelei rosszmájú megjegyzései egyrészt Szeremlyéni alacsony egyházi tisztségére vonatkoznak (pre-

46 *Vékov*, 1996. 538. p. Fennmaradt három november közepén kelt protekciókérő levelük (ebből kettő Mária királynéhoz). Ferdinánd: DL 82678 (1524. nov. 13., franciául); Anna: DL 82679 (nov. 15., németül) és DL 82679 (nov. 16.). Ez aláírás nélküli és magyar nyelvű; közli és szemlélyét azonosítja *Jakubovich*, 1923. 127. p. Magyar nyelvűségének oka, hogy testvéréhez, Lajoshoz irt magánlevél.

47 *Sörös*, 1907. 22. p.; *Vékov*, 1996. 539. p.; *Köblös*, 1994. 294–295. p.

48 Sirjei 86r. l.d. még. 43. jegyz.

49 Káptalani tagok általában 196r, 238v, 245v.

50 *Mályusz*, (1971) 2003. 113. p.

postnál magasabb méltóságot soha nem nyert el, és javadalmának a pozsonyi prépostságra cserélésével is hiába próbálkozott meg),⁵² másrészt egyetlen viselkedésére (vihorászására).⁵³

Nyiresi János és Lászlai János Pelei riválisai voltak. Nyiresi János, Nyiresi Tamás közjegyző fia 1512 és 1530 között ki kanonokként.⁵⁴ Pelei szerint túlságosan fecsegő és excentrikus személy volt, aki szórta a pénzt, és állandó súrlódásai voltak kanonoktársaival —⁵⁵ Lászlai János valószínűleg Nyiresivel ellentétes jellemű volt: egy művelt humanista, aki telegdi főesperesként 1512-ben gyönyörű reneszánsz kápolnát építtetett a gyulafehérvári székesegyházban, később pedig Róában volt pápai magyar gyóntató.⁵⁶ Pelei érezhetően féltékeny volt rá: „A szomszéd szomszédnak versengő — mint nekem Lászlai János” — írta.⁵⁷

Néhány kanonok Pelei nézőpontjából pozitív szerepet játszott: Budai Udalrik, Megyericsi János és Adrianus Wolphardus. Budai Udalrik örkanonok volt 1504-től 1523-ban bekövetkezett haláláig.⁵⁸ Egy nagyon kellemes, megnyerő és barátságos egyéniség lehetett, mert még Pelei is „jó pártfogónak és barátoknak” nevezi.⁵⁹ Elképzelhető, hogy Wolphardushoz hasonlóan Peleinek is Budai Udalrik volt a tanítatója.⁶⁰ Megyericsi és Wolphardus csak egy-egy alkalommal fordulnak elő a glosszában. A kolozsi főesperes Megyericsi Jánost Pelei mint hallgatag és bölcs személyt jellemzi;⁶¹ Wolphardust, barátját pedig mint a sikeres kanonokot.⁶² Erre rimel Wolphardus 1522-es ajánlólevelének egyik tréfás megjegyzése, amely

51 Szeremlyéni 30r, 246v. *Fógel*, 1913. 49. p. 1509 óta volt királyi titkár, de 1503-ban már adatolt mint kancelláriai jegyző. *Bónis*, 1971. 319. p.

52 Szeremlyéni 20v, vö. *Köblös*, 1994. 477–478. p.

53 Szeremlyéni 80r.

54 1511: *Beke*, I:5, 1891. 114. p. (424. sz.) 1530: uo., 122. p. (477. sz.). 1519: DL 36360.

55 Nyiresi 38r, 112r és 44v, 128v.

56 *Bunyitay*, 1893. 21., 25. p., *Balogh*, 1943. 189–191. p.; vö. *V. Kovács Sándor*: A humanista Lászlai János. In: *Filológiai Közlöny*, 17. (1971) 344–366. p.

57 24r (1/CXXVIII. Figulus figulo invidet, faber fabro) *Vicinus vicino aemulus ut mihi Iohannes Lazo. Érszegi*, 2000. 143. p. szerint ez Lászlai püspöki ambícióira utalhat.

58 1504: DL 305507. 1523: *ETE* I. 102.; vö. *Balogh*, 1943. 201–202. p.

59 Budai 16*r, 80r.

60 *Ernusz*, 1939. 7. p.; *Jakó* 1991. 44. p.

61 Megyericsi 228r. Életére: *Balogh*, 1943. 193–194. p. Vö. *Lakatos Bálint*: Egy XVI. századi humanista, Megyericsi János feliratgyűjtései. In: *Genesis. Tanulmányok Bollók János emlékére*. Szerk.: Horváth László és mások. Bp., 2004. 737–748. p.

62 Wolphardus 87r. Életére: *Balogh*, 1943. 206–207. p.; *Jakó*, 1991. 52–58. p.

szerint Pelei sem veti meg a javadalomhalmozást... Barátságukat Wolphardus igen réginek nevezi, érdeklődésük és izlésük nyilván összekötötte őket.⁶³

Kisebb szerephez jutott Pelei széljegyzeteiben a többi kanonok, egyházi személy és a környezetének többi tagja. Legtöbbjüket elmarasztalóan emlegeti. Egy részük pontosan nem azonosítható (például Ajthay Balázs kanonok, Buzdi Ambrus vagy Antal pálos remete, a „két János főesperes” vagy a két városi plébános, akik egyben valószínűleg kanonokok is voltak: Móré István régeni és János dévai plébánosok).⁶⁴ Az azonosítható személyek részben kanonok (Koppáni Gergely, Makrai Bálint és Nenkei Gergely),⁶⁵ vagy a püspök vikáriusai (Damján, Kolozsvári Jakab)⁶⁶ esetleg Várdai titkárai (János, László deák), vagy provisor, Szentmihályi Tamás.⁶⁷ Pelei általában mindegyiküket egy jellemző gyarlósággal címkézte fel (megfontolatlan önértzeteskedés — Damján, haühöngés — Móré István, teljes nyugalom — Kolozsvári Jakab, stb.).

Gyulaféhevár mellett Peleinek Budán is voltak ismerősei, hiszen legalább egyszer, amikor 1515-ben megvette könyvét, biztosan járt a fővárosban. A 65v oldalon az Animum debet-kezdetű adagiumhoz (ami arról szól, hogy valaki túl sokkal tartozik) Dajka István nevét jegyezte a margóra. Dajka tekintélyes budai polgár volt, és a bejegyzés alapján kölcsönt kapott Peleitől.⁶⁸ Egy másik glosszából kiderül,

63 *Analecta nova* 490. p.

64 Ajthay Balázs: nem azonosítható egyértelműen Balázs succustus (1511, 14), miriszlói plébános és püspöki káplán (1514) személyével. Buzdi Ambrus: ez idő tájt több Ambrus nevű kanonok is volt a káptalanban. Ld. *Vekov*, 2003. Anexe 7. Antal remete pálos szerzetes lehet a Gyulaféhevár melletti Szentmihálykő (Tóti) kolostorából. Móré István és János plébánosokról nincs adatom.

65 Koppáni: ludasi plébános (1520), dékán (1522) *Kolozsmjvk* II, 3791., 3860.; éneklőkanonok (1524–34), majd örkanonok (1535–40) *Kelényi*, 1939. 107. p.; *Vekov*, 2003. Anexe 7. és DL 29408 (rector altaris Corporis Christi), *Beke*, I:5, 1891. 117. p. (448. sz.: canonicus, 1520), *Beke*, II:4, 1893. 300. p. (846. sz.: canonicus 1525), *Mon. rustic.* 415. p. (306. sz., 1516), ld. még *Kolozsmjvk* II, 3220., 3462. (kiskorú: 1501–8); 3649–50., 3653–5., 3660., 3666., 3694–6., 4121., 4162., 4686., 4559. (birtokügyei 1517–36 közt). Makrai: krasznai (1524–), majd hunyadi főesperes (1532–), dékán (1526–27) *Kelényi*, 1939. uo.; *Vekov*, 2003. uo., *Kolozsmjvk* II, 4047. Rokona volt Makrai Gergely succustusnak. Nenkei: éneklőkanonok (1511–12), *Vekov*, 2003. uo.; DL 36360 (canonicus, 1519). Állítólag egri kanonok 1471-ben: *Fraknói*, 1878. 134. p.

66 Damján: váci kanonok, segédpüspök (ep. Chalcedonensis, ld. *Eubel* III. 164. p.), éneklőkanonok, Várdai vikáriusa (1515–21). *Bónis*, 1997. 4286., 4299. sz. Kolozsvári: *Beke*, I:4, 1890. 363–364. p. (379. sz., 1499 és 382. sz. 1500), *Barabás*, 1911. 420–439. p. passim (1496/97). Ld. még *Vekov*, 2003. Anexe 7.

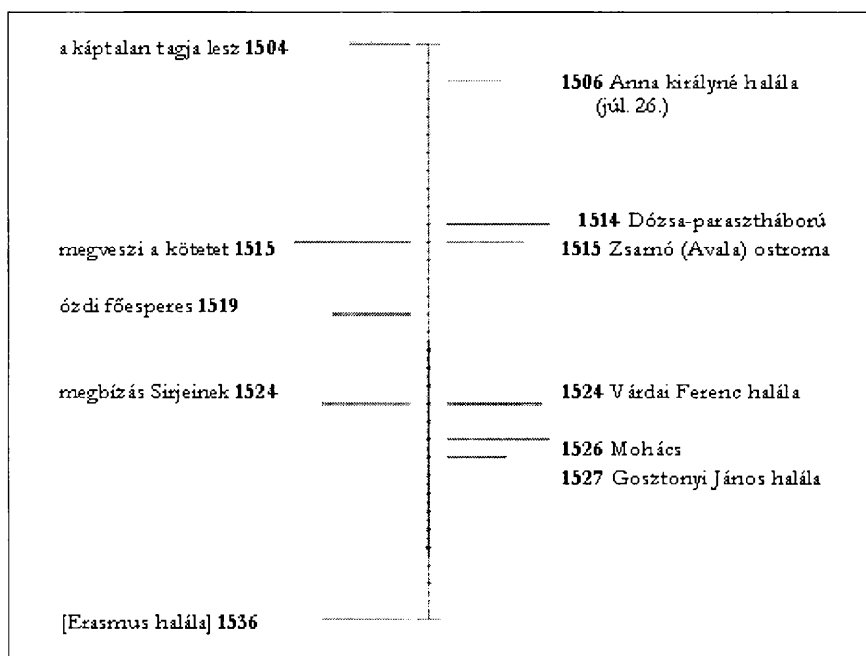
67 Szentmihályi Tamás: *Zichy* XII. 370–372. p.

68 *Szakály–Szűcs*, 2005. 44. p. (135. sz., 1505), 69. p. (100. sz., 1510 k.)

hogy Pelei Budára küldött levelet az akkor még győri püspök Gosztonyi Jánosnak. Pelei említi a Budán ugyancsak házzal bíró Martonosi Pestyéni Gergelyt, János király későbbi országbíróját is.⁶⁹ A szintén a „más ismerősök” közé sorolt Kolozsvári Erzse az egyetlen nő, aki Pelei széljegyzeteiben előfordul. Ő egy Gyulafehérvárott ismert fítését nem csak neme, hanem a rá vonatkozó glossza különlegessége is indokol: Pelei kifestett majomnak (simia fucata) nevezi.

A jegyzetekben köztörténeti és időpontokhoz köthető események is előfordulnak. Néhány dátumot Peléletpályájának ismert eseményeivel állítottam párhuzamba:

2. ábra. Időpontok Pelei életében és könyvében

Pelei életének eseményei jól összevethetők a könyvében időnként feltűnő események időrendjével, így kicsit jobban meghatározhatjuk azt is, hogy a bejegyzé-

⁶⁹ Fögel, 1917. 39. p.; Szakály–Szűcs, 2005. 96. p. (44. sz.), 101. p. (199. sz.). Ház(ai)ra: Véghe I. 207., 210. p., II. 707., 737., 749. sz.

sek milyen időhatárok között keletkeztek. Jellemző módon az időponthoz köthető bejegyzések egy jó része a könyv megvásárlása (1515) előttre utal vissza. Másrészt nincs datálható bejegyzés, amely Gosztonyi János püspökségének vége (1527) utáni időpontra utal (sőt Gosztonyi kínzása és megölése sem szerepel.) Így közvetett bizonyítékaink vannak csak Pelei élet- és kanonoki pályájának végére vonatkozóan. Gosztonyiról múlt időben beszél, a kor közéleti-politikai szereplőit és a mohácsi csatára is mint múltbeli szereplőket és eseményt említi. Több említett kanonoktársa (Koppányi Gergely vagy Makrai Bálint) viszont csak Mohács után érték el pályájuk zenitjét, és a többször emlegetett Szeremlyéni Ferenc is egészen 1534-ig (feltehetően haláláig) prépost volt.⁷⁰

Két, részletesebb vizsgálatra is alkalmas dátumot találtam. Az egyik egy utólag, emlékezetből feljegyzett eset, Anna királyné halála. Ahogy Pelei írja, a királyné halálának híre félbeszakította a gyulafehérvári várban rendezett szokásos Szent László-napi ünnepséget.⁷¹ Szent László ünnepe (Depositio Sancti Ladislai) július 29-én van; a királyné halála napja pedig ismert: 1506. július 26. A halálhír tehát 4 napon belül ért Budáról Gyulafehérvárra. A másik adat egy szintén köztörténeti eseménnyel kapcsolatos. A 166v és 153r oldalakon a vakmerőségről és a megfontolatlanságról szóló adagiumokhoz Török Imre illetve Paksi Mihály és Ladislaus Chertinger nevét társítja a szerző, akik Zsarnónál estek el. Ez a Nándorfehérvártól délre eső, más néven Avalának nevezett erőd már az 1510-es években török ellenőrzés alatt állt. 1515 áprilisában a Szapolyai János erdélyi vajda, valamint Török Imre és Paksi Mihály nándorfehérvári bánok vezette magyar csapatok megpróbálták elfoglalni az erősséget, de vereséget szenvedtek, és az ostromra Nándorfehérvárból odavontatott ágyúk is az ellenség kezére kerültek. Paksi és Chertinger hadnagy el is esett.⁷² Pelei valószínűleg akkor hallott a vereség híreről, amikor ebben az évben Budán járt, tehát a könyv megvételét a vereség, 1515. április 24-e utáni hetekre kell tennünk.

Végül érdemes összegeznünk, Pelei Tamás glosszatori tevékenysége miért érdekes. Három szempontot fogalmazhatunk meg:

1. Pelei mint a centrumtól távol lévő, „vidéki” erasmista. Rotterdami Erasmus magyarországi recepcióját tekintve a Jagelló-kort illetően főleg a királyi udvar Erasmusszal levelező kiválóságait, például Iacobus Pisót vagy a Thurzó-fivéreket szokás említeni. Pelei Tamás ettől a műveltségi centrumtól távol (bár azzal laza szálakkal kapcsolatot tartva), saját érdeklődésének és céljainak megfelelően hasz-

70 *Vekov*, 2003. Anexe 7.

71 Budai 235v.

72 *Memoria rerum*, 18. p. (Chestingier).

nálta, forgatta Erasmus műveit. Kelényi és nyomában Ács Pál is rámutatott, hogy a széljegyzetek tanúsága szerint Pelei Erasmusnak más munkáit (*Paraphrasis super epistolas Paulinas, Familiarum colloquiorum formulae, Enchiridion militis Christiani*) is ismerte,⁷³ tehát számára az *Adagia* nem pusztán stílusa csiszolása érdekében forgatott tankönyv volt, hanem egyszersmind Erasmusnak mint példaképnek a megismerésére és követésére, illetve az Erasmus által normatívként meghatározott humanista műveltség elsajátítására alkalmas mű. Ez céltudatos önképzést feltételez, és a glosszák alapján az a benyomásunk, hogy Pelei sikerrel törekedett erre. Ismeretanyaga, képzettsége kifejezetten humanista jellegűnek tűnik; feltűnő, hogy a középkori irodalomból semmit sem említ, és nem hivatkozik sem jogi, sem teológiai szakmunkákra. Az antik irodalomnak viszont tekintélyes részét viszonylag jól ismerhette.⁷⁴ Ez adhatta meg neki az Erasmus által is sugallt „értelmiségi” magatartásformát: a környezettől önmagát elhatároló, belső függetlenségből fakadó önbizalmat,⁷⁵ ami persze jól illett feltehetően zárkózott, bizalmatlan természetéhez is.

2. Pelei mint kanonok. Pelei Tamásnak a környezetéről írott bejegyzései segíthetnek megállapítani, hogy mennyiben tekinthető a későközépkori egyházi középreteg tipikus (vagy atipikus) tagjának.⁷⁶ A glosszák — fragmentáltságuk ellenére — személyes feljegyzéseknek tekinthetők, ezért rokoníthatók a napló műfajával. Szubjektivitásuk ellenére a széljegyzetektől egy tipikus kanonoki nézőpont bontakozik ki, ami lehetővé teszi más kanonoki naplóval való párhuzamok keresését. Egy sokkal későbbi (XVII. századi) és más habitusú (mozgékony, a káptalan aktív ügyintézőjeként tevékenykedő) győri kanonok, Nagyfalvi Gergely naplójának karakterében több hasonló vonást találhatunk: a helyben lakásból fakadó nézőpontot, ahonnan a centrum (Gyulafehérvár esetében Buda, Győr esetében Bécs) és az országos történések messzinek tűnnek, a környezet tagjairól (főleg a kanonoktársakról) alkotott aprólékos rajzot. Párhuzam továbbá, hogy a szerző magát egy testület,

73 Kelényi, 1939. 96–99. p., Ács, 2001. 106. p.

74 Kelényi, 1939. gyűjtése alapján, aki a szerzőneveket egyszerű betűrendben közölte (117–127. p.), egy korábbi tanulmányomban röviden megpróbáltam áttekinteni a Pelei által a glosszákban említett szerzőket Lakatos, 2008. 86–88. p. (Ez kb. 450 glosszát jelent.) Az arany- és ezüstkori szerzők említései a széljegyzetek 60%-át teszik ki; az előbbieket közül Horatiust (68 alkalommal), az ezüstkorak közül Iuvenalist (49 alkalommal) említi Pelei a legtöbbször.

75 Ács, 2001. 110. p.

76 Mátyusz, (1971) 2003. nem segít a kérdés megválaszolásában, mert Peleit csak két helyen használja fel illusztratív példaként: egyrészt annak bizonyítására, hogy a káptalani iskolák színvonala jó, és a kanonokok önművelődéssel bővítették tudásukat (101–102. p.), ill. hogy Pelei bensőséges kapcsolatot ápolt könyvével (298. p.).

a székeskáptalan tagjaként határozza meg, és mint ilyen kritizálja a kívülálló helyi-eket, illetve az időnként nyomasztó hatalmú püspökét (Pelei esetében Várdai Ferencet, Nagyalvi esetében Dallos Miklóst, illetve áttételesen Pázmány Pétert). Lényeges különbség viszont, hogy amíg Nagyalvi többször utazik vidékre, hogy saját javadalmainak ügyeit, illetve a káptalani tizedszedést intézze, Peleitől semmi ilyesmit nem tudunk meg – idáig a glosszák tematikusan nem is terjedhetnek.

3. A gyulafehérvári környezet görbe tükre. Pelei Erasmus-kötete sok realiztikus, életteli és érdekes részletet, adatot őrzött meg a Mohács körüli időszak erdélyi püspöki udvaráról és a székeskáptalan tagjairól, mégpedig olyanokat, amiket más forrásból nem tudunk meg. Véleménye ugyan többször túlzottan kritikusknak, sőt becsmérlőnek tűnik, de ez a feltehetően sértődékeny lelki alkat és a környezet felé gőgösségnek, lekezelésnek ható szellemi magatartás következménye lehet. (Saját lehetséges szellemi partnereit kevésbé kritizálja, kevesebbet ír róluk vagy talán nem is említi őket.) Annyi bizonyos, hogy kritikájában nem a hamisítás szándéka vezette, hanem egyrészt megpróbált saját szórakozására az éppen olvasottakhoz környezetéből „élő példát” találni, másrészt a maga számára írt jegyzeteivel megpróbálta lelkileg és szellemileg feldolgozni az elszenvedett igazságtalanságokat, sértéseket és méltánytalanságokat, és legalább e síkokon felülkerekedni. Számunkra ez az aprólékosság, illetve az olykor kisszerűnek tűnő, de őszinte és személyes hang teszi Pelei Tamás Erasmus-kötetét egy XVI. századi vidéki klerikus-értelmiség műveltségének és életszemléletének fontos és szép példájává.

FÜGGELÉK

Pelei történeti bejegyzései

A jegyzetek szócikkszerűen az említett személyek szerinti betűrendben, azon belül a könyv levélszámozás szerinti sorrendjében következnek. (A csillaggal jelölt levélszám a kötet élén álló nem számozott folióra utal.) A dőlt betűs részek a nyomtatott erasmusi szövegnek a megértést szolgáló kiragadott részletei. A > jelzi, hogy az adott személyhez tartozó glossza más cím alá van besorolva. Az átírásnál a korjelző jellegzetességeket (például az e caudatát) megtartottam, de a központozást egy-egyesítettem.

AJTHAY BALÁZS kanonok → Nyiresi 44v

ANNA magyar királyné 1502–6 → Budai 235v

ANTAL remete (pálos szerzetes?) → Sirjei 82v

BAKÓCZ TAMÁS esztergomi érsek 1497–1521†, bíboros 1500–21†

63r 1/CCCCIC. *In coelo esse.*

Cui confine est in coelo esse, pro eo, quod est supra modum fortunatum esse ac gloriosum.

Poterat dici de Thoma cardinale et archiepiscopo Strigoniensi.

bírók

239r 3/XMXCI. *Tenedius homo.* (238v–239r)

Bonum esset, si hoc quoque tempore et aetate nostra iudices hac lege hac consuetudine uterentur.

3/XMXXVIII. *Iustitia iustior.*

Hac tempestate tales iudices rari.

BOCSÁRDI DEMETER, Pelei szolgája

22v 1/CXIII. *Suum cuique pulchrum.*

Est autem polypos vitium narium grave olentium itidem ut hircus alarum. Unde et polyposus et hircosus dicimus.

Ego Thomas Peleius adolescentem meum Demetrium Bocharinum licet unicum in domo mea servulum, condum, promum, coquum, lectisternatorem, tamen polyposus, scabiosus et hircosus est, presertim vero pedum suorum ulcere et foeditate intolerabilis, e domo e famulatio meo expungo, extrudo, amoveo.

BUDAI UDALRIK órkanonok 1504–23†

16*r M. Tullius Cicero Imperator M. Caelio aedili curuli Episto. fami. li. 2.: „Districtus enim mihi videris esse, quod et bonus civis et bonus amicus es.”⁷⁷ Districtus: illigatus in neutram partem declinans. Hoc est neque ad ipsorum quos supra nominavi neque ad rei publicę favorem inclinatus, quod quia reddit rationem quare Caelius in neutram pendet partem, quia neque rempublicam neque amicos vellet deserere. Bonus civis cuius officium est et rempublicam non oppugnare, si non possis tueri. Bonus amicus, quia non vis etiam propter defensionem reipublicę amicitiam deserere. ... Si fas esset cum larvis luctari vel mortuos iugulare, ego Thomas Pelei assererem et certo affirmarem Udalricum custodem et canonicum huius ecclesie Albensis talem fuisse, hoc est et bonum patronum et bonum amicum. Volebat quidem res et bona capituli defendere at e regione voluit et prelato nostro congratus esse et Thomeę quoque provisorii curię gratificari, hoc est quod volo dicere, quod neque rempublicam deseruit neque in eiusdem reipublicę defensione illos offendere voluit.

80r 1/DCLVI. *Omnes attrahens ut magnus lapis.*

Dici potest de custode nostro Udalrico.

235v 3/XMXXIII. *Gaudium dolori iunctum.*

Cum pariter accidit, quod gaudeamus et doleamus, quod genus, sicuti parentes opulenti vita decesserint partim excruciatu morte suorum, partim gaudet haereditas obventu atque accessione libertatis...

Sic Udalrico gubernatori episcopatus Transilvanensis contigit, quom enim in festo divi Ladislai regis structo igne ante castrum Albense ut moris est, omnis rebus clerus illac convenisset, mors Annę reginę subito omnia inturbavit.

77 *Ep. fam.* II, 15.

BUZDI (PUZDI) AMBRUS (kanonok?) → Nyiresi 128v

CHERTINGER (CHESTINGIER), LADISLAUS királyi hadnagy (†1515) → Paksi

cigányok

107r

1/XMLIV. *Cyclopica vita.*

Cyclopica vita, pro vita vehementer effera ac barbara, quae neque legibus neque disciplina civili constat neque religione Deorum gubernetur.

Pharaonum in nostra patria vagantium vita huic similis est.

DAJKA ISTVÁN budai polgár

103v 1/XMXVII. *Animam debet.*

Erat enim antiquitus lex, ut qui solvendo non esset, is nexu addiceretur creditori, luiturus corpore, id est opera, quod aere non posset.

Dici potest in Stephanum Dayka Budensem.

DAMJÁN váci kanonok, segédpüspök (ep. Chalcedonensis), éneklókanonok, Várdai vikáriusa 1515–1521

65v 1/DXX. *Nequicquam sapit, qui sibi non sapit.*

Hoc adagium est contra Damianum doctorem, canonicum et suffraganeum Vatiensem, qui cum apud Franciscum Vardai antistitem Transylvanum esset graciosus et auricularius a secreto ac in prima vacantia ad beneficia quecunque promovendus, magnam fortunam ferre non valens invito patrono discessit, quem denique eiuscemodi facti sui poenituit et perpetuo, ut reor, poenitebit.

DECIUS, IUSTUS (IODOCUS) LUDOVICUS (1485k.–1545), lengyel királyi titkár, diplomata, történetíró

80r 1/DCLV. *Ante victoriam encomium canis.*

Encomium quid? de quo vide infra hoc columna. [lap alján:] Quando hic libellus adeo brevis sit, ut citius perlegi quam iusta epistola possit. Ita etiam clarus, ut nostro encomio non egeat. Iodocus Ludovicus Detius a regiis secretis.

diákok, iskolások

→ még kapások

194v 3/LXV. *Dea impudentia.*

Nam inutilis (ut ait Homerus) verecundia viro egenti compluresque mortales videas, quibus magno bono fuerit nihil omnino puidisse.

Verecundia inutilis viro egenti: zemerme deaknak ýres thaskaia.

209v 3/CCCLIX. *Amens longus.*

Amens, qui longus. Hoc est, quod vulgo dictitant, praelongis mentem deesse, pusillis nimium adesse animorum.

Albos audaces, ruffeis fideles, longos raro vidi sapientes. Dicterium e schola triviali depromptum.

222v 3/DCXXII. *Pederetus.*

Facit item hoc amor immoderatus, ut Polyplus etiam Agnae delectet Balbinum velut scripsit Horatius...

Sermo li. I. Saty. 3. Nostri que triviales scholastici dicunt: Qui amat ranem, putat esse Dianam.

DÓZSA GYÖRGY, az 1514. évi parasztháború vezére

132v 2/CXCIII. *In seditione vel Androclides belli ducem agit.*

Seditione orta dux est etiam Androclides. Carmen heroicum proverbio celebratum in homines contemptos et humiles, qui per occasionem aliquam incidentem, dignitatem sortiuntur. Quemadmodum in rerum tumultu, nonnunquam infimi quidam pro tempore regnant.

Veluti in Pannonia Georgius Dosa dux crucigerorum occoeparat.

224v 3/DCLVII. *Mordere labrum.*

Comedere labra vel hodiernis temporibus vulgo dicitur, qui stomachatur animoque ringitur, sumptum ab indignantium gestu. Comedens labra prae iracundia, sic et Homerus Odysseas...

Sic factitabat Georgius Dosa latro ille inclutus.

244r 4/XCIII. *Similes videntur captivis ex Pylo.*

Dici solitum de iis, qui vultu sunt miserando, nempe pallidi, squalidi, macilenti.

Georgio Dosa sub castro Themeswar confecto et trucidato. Cuius supplicio non debuit una parari simia nec serpens unus nec culeus unus; tales ex eodem castro exiere, qui illic Saguntina fame laborabant et de iis actum erat, ni Ioannes Scepusius va' voda Transylvanus ocus precucurrisset et suppetias tulisset.

erdélyiek → magyarok 34v

GERÉB MÁTYÁS horvát-szlavón bán 1483–89

238v 3/XMXCI. *Tenedius homo.* (238v–239r)

... dici solitum de homine tetrico formidabilique aspectu.

Qualem fuisse dicunt Mathiam Gereb.

GOSZTONYI JÁNOS győri püspök 1510–24, erdélyi püspök 1524–27†

→ még Sirjei 86r, Várdai 204r

86v 1/DCCXXII. *Dignus qui cum in tenebris mices.*

Qui certissima esset fide, eum dignum dicebant, qui cum in tenebris micaretur, Cicero libro officiorum tertio „Hoc nonne est turpe dubitare philosophos, quae ne rustici quidem dubitant a quibus natum est, id quod iam tritum est vestustate proverbium. Cum enim fidem eius bonitatemque laudant dignum esse dicunt, qui cum in tenebris mices.” ... Est autem micare lusus genus quoddam, quod adhuc apud Italos durat, ut repente porrectis digitis uterque numerum divinet.

Ego Thomas Pelei quum Budam ad antistitem Laurinensem Ioannem Gozthon literas mittere destinassem, rogavi Ioannem doctorem reverendissimi domini mei Francisci Várdai episcopi Transylvanae secretarium, qui Budam iturus esset, scripsit ad me, Ladislaus literatus ibit. Dignus, qui cum in tenebris mices. Hac spe fretus literas dedi Ladislao ad episcopum Laurinensem, quas bestia ipsa suppressit.

174r 2/DCCLX. *Fames et mora bilem in nasum conciant.*

... id est latrante stomacho omnis mora bilem movet. [174v] ... Potest id trahi latius, nempe ad quemlibet vehementius aliquid cupientem cui omnis mora quantumvis pusilla, longissima videtur, attestante Mimo.

Ut solet plerunque noster pręlatu Ioannes Gozthon intempestivius prandere et coquos urgere, qui vel morulam in accipiendis cibis impacienter fert.

216v 3/DIIII. *Quando id fieri non potest.*

Non vivendum ut edas, sed edendum ut vivas.

Si hec legisset observassetque Ioannes Gozthon episcopus Transylvanus, in tam graves morbos non incidisset.

Gyulafehérvár, püspöki udvar

→ még iskolások, Pelei 248r

117v 2/XXXIII. *Equi senecta.* (117r–v)

Allegoria sumpta a generosis equis, [117v] qui senio facti⁷⁸ segnes, in pristinum⁷⁹ aut carrum aut aliud id genus opus detruduntur, olim in precio habiti, dum viribus integris essent.

Hic Albę tales equi in moletrinum sive pistrinum frumenta deferunt e castro et farinas referunt et dicimus eos thaligaslo.

135v 2/CCXXXVII. *Tibicinis vitam vivis.*

Sane eleganter dixit hoc Euripides felicem eum esse aliena, qui usque coenitet.

usque: assidue. Tales sunt hic Albę sacellani, quos vulgo capellanos vocamus.

148r 2/CCCLXVII. *Edax currus.*

Edax currus, in glutones et voraces dicebatur, propterea quod currus multum absorbit unguinis sive ceromatis, sive quod sumptuosa res sit, equos et currus alere unde et comicus Aristophanes in Nebulis iocatur in Strepsiaden...

unguen: hář. Hoc adagio Albe merito uti licet.

JÁNOS dévai plébános (kanonok?)

168v 2/DCLXVI. *Camelus saltat.*

Veluti si quis natura severus ac tetricus affectet elegans ac festinus videri, naturae vim faciens.

Sicut magister Ioannes plebanus de Dewa.

JÁNOS doktor, Várdai titkára → Gosztonyi 86v

JÁNOS és János főesperesek

60v 1/CCCCLXXIX. *Deserta causa.*

Cum nemo repugnat.

Hęc dictitare in p̄sentia possumus de duobus Ioannibus archidiaconis huius ecclesię Albensis, qui citra pulverem citra sudorem ipsis vix quidem sperantibus ope et patrocinio maiorum suorum beneficia ecclesiastica amplissima adsecuti sunt, quippe uterque fortunator magis quam sapientior at eos bene nummatus decorat suadela venusque.

Kapások

210v 3/CCCXC. *Si caseum haberem, non desyderarem opsonium.*

Dicendum ubi quis minimis villissimisque contentus est.

Hoc adagio possent uti vinearum cultores hoc est capasok et pauperculi scholastici.

káplánok → Gyulafehérvár, püspöki udvar 135v

78 Pelei átigazitása: fracti.

79 Pelei átigazitása: pistrinum.

káptalan tagjai általában (capitulares)

→ még Várdai 76v, 85r

196r 3/XCIII. *Spes alunt exules.*

Nos quoque capitulares ecclesie Albensis Transylvanæ spes alebat quam maxima, quod Deus optimus maximus nostri misertus nostrasque afflictiones ex alto respiciens liberabit nos a Francisco Vardai episcopo et prelato nostro, qui semper lynceis contemplabatur oculis, quo a nobis aliquid auri argentique exterebrare, extorquere, expalpare, harpagare, rapere emungereque possit suis opibus non contentus.

238v 3/XMLXXXIII. *Hydrus in dolio.*

... *cum quis occulta calamitate premitur, causa atque autore non extante.*

Nos capitulares ecclesie Albensis Transylvanæ tales hydros permultos habemus, videlicet promum, condum, focariam sive coquam, aurigam et alios id genus domesticos fures, qui sunt prodigi et harpagones et plus furantur quam serviunt.

245v 4/CXXVI. *Colubrum in sinu fovere.*

Nos viri ecclesiastici et presertim capitulares ecclesie Albensis Transylvanæ tales servos vel pocius hostes domesticos ad latus fovere tenereque soliti sumus, qui si brevi tempusculo nobiscum manserint, demum in aliquo deprehensi facinore affugiunt honori nostro et fame theonino dente detrahentes, quos sacius fuisset non novisse.

248v 4/CCXXXII. *Plurium calculus vincit.*

Quoties in consilio ceditur multitudini.

Hoc in consistorio nostro capitulari Albensi persæpe contingit.

KERESZTÚRI MIHÁLY kanonok 1496–1519

144v 2/CCCXXVI. *Periculosum est canem intestina gustasse.*

Admonet adagium haud facile temperare a peccando, qui semel illecebram illam, velut autoramentum viciorum degustarit.

Dictum de Michaelē Kerezthwri per Ioannem Lazonem in reddenda ratione super decanatu Albę Iulie anno 1514.

királyi titkárok

→ püspöki titkárok, jegyzők, udvaroncok; Decius

106r 1/XMXLII. *In senem nequod collocaris beneficium.*

Qui consulit, nequis cum sene ineat amicitiam, huic testimonii loco est proverbium, ne quando benemerearis de sene. Dicitur hodieque vulgo: Neque in senem neque in puerum collocandum esse beneficium, propterea quod alter non refert, alter non meminit.

Convenit huic loco et versus ille trivialis autore nescio quo: Munera parva seni, puero dabis et mulieri // Hic moritur, puer immemor erit, sed foemina fallit. [oldalt:] Apud regem nostrum, qui sunt a secretis, possent hec notare.

KOLOZSVÁRI ERZSE

223v 3/DCL. *Simia fucata.*

De deformi anu, fucata tamen et meretriciis culta lenociniis.

Simia fucata velut Albae Transylvanæ Colosvari Erse.

KOLOZSVÁRI JAKAB kanonok 1496–1504, vikárius 1499–1500

78v 1/DCXXXVII. *Oleo tranquillior.*

Oleo tranquillior, hyperbole proverbialis, in homines minime iracundos lenique ingenio

praeditos, a liquoris natura sumpta, quo nihil magis tacitum magisque lene, Plautus in Poenulo.

Sicut fuit doctor Iacobus Kolosvariensis.

KOPPÁNI (KOPPÁNDI) GERGELY kanonok, dékán (1520, 1522), éneklőkanonok 1524–34, őrkanonok 1535–40 → Nyiresi 44v

LAJOS, II. magyar király 1516–26

26r 1/CXLIII. *Fortes fortuna adiuvat.*

Propterea quod id genus hominibus fortuna quasi faveat, infensa iis, qui nihil audent experiri, sed veluti cochleae perpetuo latent intra testas.

Sic latuit semper Rex noster Wladislaus cui successit Ludovicus filius eius, uterque ignavus et imbellis, quibus infoeliciter regnantibus Pannonia Transylvaniaque in apertum et prope extremum discrimen redacta est, mala res, spes multo asperior. Enim vero hic Ludovicus semper otio diffluens choreis et voluptatibus deditus a Cæsare Turcorum profligatus in Pannonia periit anno Domini 1526.

235r 3/XXMI. *Princeps indiligens.*

Indiligens paedagogus corrumpit puerum, malus praeceptor vitiat discipulum, rex improbus populum item corrumpit.

Dici potest in regem nostrum Ludovicum.

LÁSZAI (LAZÓI) JÁNOS kanonok 1496–, telegdi főesperes 1508–, pápai magyar gyóntató Rómában 1517–1523†

→ még Keresztúri

24r 1/CXXIII. *Figulus figulo invidet, faber fabro.*

Semper vicinus vicino est aemulus, hunc ut condere cernit opes properantem gnaviter, atqui concertatio conducit mortalibus ista.

Vicinus vicino aemulus, ut mihi Ioannes Lazo.

LÁSZLÓ írnok 1520 → Gosztonyi 86v

mágnások → püspökök, egyháziak

MAKRAI BÁLINT krasznai főesperes 1524–, dékán 1526–27, hunyadi főesperes 1532–
→ Nyiresi 44v

Magyarok

34v 1/CCXX. *Semper Leontini iuxta pocula.*

Semper Leontini iuxta crateres. In voluptarios quadrabit aut in eos, qui semper iisdem studiis sunt addicti.

Quadrabit hoc in Hungaros et Transylvanos addo etiam Valachos.

55r 1/CCCCXXXIII. *Alii sementem faciunt, alii metent.*

Extat etiam apud nos Hungaros proverbium vulgare et prope rusticanum at verum: Bos arat avenam et equus comedet.

97v 1/DCCCXLII. *Fuere quondam strennui Milesii.*

Hoc senario notabant eos, qui a pristina fortuna defluxissent aut a maiorum moribus degenerassent. Breviter in omnes quadrabit, qui desierunt esse, quod erant facti deteriores, in senem, in pauperem factum e divite, in privatum, qui quandoque regnarit, in obscurum,

qui aliquando floruerit.

Sicuti nostri Hungari.

98r 1/DCCCXLIII. Fuius Troes.

Hoc adagium pro dolor Hungari nostri dicitare possunt, videlicet regi amisso et Pannonia a Turcis depopulata 1526.

MÁTYÁS, I. magyar király 1458–90

234r 3/DCCCXCII. *Consiliis simul et facto valens.*

In hominem consilio pariter ac viribus excellentem...

Ut rex Mathias.

MEGYERICSEI JÁNOS kanonok 1496–, éneklőkanonok 1499, kolozsi főesperes 1504–17†

228r 3/DCCXLII. *Pauciloquus sed eruditus.*

In eum, qui pauca quidem sed tamen auditu digna loquitur, conveniet illud ex eodem libro, quod illic dicitur de Menelao breviloquo Laconum more, verum suaviloquo et arguto... Non is multa quidem verum argutissima, quippe pauciloquus.

Talis erat Ioannes Megereche archidiaconus Colosiensis et canonicus ecclesie Transylvanae.

MÓRÉ ISTVÁN dékán, (szász)régeni plébános

104r 1/XXIX. *Largitio non habet fundum.*

Si Stephanus More decanus et plebanus Regeniensis hoc adagium aut legisset aut audivisset unquam, ad extremam egestatem sua largitione stulta non devenisset.

NENKEI GERGELY kanonok 1511–19, éneklőkanonok 1511–12

228v 3/DCCLI. *Ipse sibi perniciem accersivit.*

In eum, qui sibi pertinaciter accersit malum, congruet illud ex eodem libro... Istum mortis in exitium mala parca trahebat.

Ut Gregorius Nenkei canonicus Transylvanus.

NYIRESI JÁNOS kanonok 1510–1520 (1530)

38r 1/CCXLV. *Nec obulum habet unde restim emat.*

Proverbialis hyperbole in eos, qui maxima rei familiaris inopia laborant.

Ut Ioannes Niresi canonicus Transylvanus.

44v 1/CCCVII. *Ovem lupo commisisti.*

Concinne hoc utimur, quoties ei servandum aliquid committitur, cuius gratia custodem magis oportebat adhiberi.

Sic Blasius Aithaÿ canonicus dissidet cum Coppani et Valentino Makrai et Ioanne Niresi.

112r 1/M. *Aestate penulam deteris.*

Recte dicitur in eum, qui res necessarias temere nec in tempore profundit, aliquando futuras usui, si servantur. Id quod vulgo factitant adulescentes, qui facultates patrias stulte prodigunt in iuventa, qua sustinenda fuerat imbecillitas senectae. Neque male quadrabit in eos, qui corporis vires in voluptatibus frustra consumunt, quas in obeundis negociis feriis, postea sint desyderaturi.

Sicut hic Albae Ioannes Niresi huius ecclesie canonicus.

124v 2/CI. *Hirundinum Musea.*

Sunt ista folia et stulta blateramina, Musea hirundinum, artis ac subversio. Interpres admonet proverbium esse in impendio loquaces et obstreperos. Hirundines enim inepto

garritu plus taedii auditoribus adferre quam voluptatis... Apte dicitur in poetas indoctos, oratores loquaces magis quam eloquentes aut in coetum hominum inepte loquacium.
Ioannes Niresi impendio loquax et obstreperus.

128v 2/CLVIII. *Genuino mordere.*

Qui clanculum obtrectant, lacerantque quempiam, eum genuino mordere dicuntur.

Ego Thomas Pelei possem dicere, quod Ioannes Nires^{us} et Pwzdi Ambrus instar apri genuinum in me fregere.

149r 2/CCCLXXVI. *Promus magis quam condus.*

Sumpta metaphora a rei familiaris dispensatoribus, maximeque penuriae, quos Graeci tamaj vocant. Quorum partes sunt ad usum familiae promere id est proferre quaedam, alia condere, hoc est seponere.

Sicut Ioannes Niresy huius ecclesie canonicus.

229r 3/DCCLXVII. *Filius degenerans.*

In filium, qui paterno degenerat instituto sive qui non diu fruitur a patre relictis, sed excutitur a maiorum facultatibus...

Ut Ioannes Niresy canonicus Transylvanus.

PAKSI MIHÁLY nándorfehérvári bán 1510–15†

153v 2/CCCCLII. *Ne nimium callidum hoc sit modo.*

Temeritas non solum stulta, verum etiam infelix plerunque est, ita versutia nonnunquam in summum discrimen adducit.

Hoc aevo nostro experti sumus de Michaela Paxi et Ladislao Chert^{us} nger viris strenuis, qui sub castro Sarno periere.

pálos szerzetesek

6r 1/II-P3 (5v–6r) *Choenici ne insideas.*

Qui non laborat, non manducet.(6r)

Hic dicto Pauli monachi utuntur.

parasztok

→ püspökök, egyháziak; Várdai 59r, 214v

PELEI MIKLÓS → Pelei Tamás 7r

PELEI TAMÁS

→ még Bocsárdi; Budai 16*r; Gosztonyi 86v; Nyiresi 128v; Sirjei 80v, 82v, 86r–v, 241v; Várdai 168v, 169v, 222v, 231r, 238v, 242v

előzékklap: Liber Thomae Pelei Pannonii Budae emptus florenis II. Anno Domini 1515.

2*r Ego Thomas Pelei non solum studiosiorum, verum etiam studiosorum amantissimus, nescio quid maius de hoc ipso Erasmo dixerim, quam quod est homo facile doctissimus et veluti alter Theophrastus divina eloquentia praeditus.

7r 1/II-14. *Unguium criniumque praesegmina ne commingito.*

Verum coniticio sensum hunc esse, siquos habeamus affines aut cognatos humiles et inutiles, eos tamen non esse usquequaque spernendos et contumeliis insectandos.

Hac ratione Nicolaus meus Peleus non est reiiciendus.

12v 1/XXXII. *Aliquid mali propter vicinum malum.*

Ego Thomas Peleus quot mala incommoda iniurias a vicinis meis, puta castellanis, vicecastellanis, portariis, agasonibus et id genus vilissimis hominibus Albę Transylvanae

annos multos perpressus sum, si hic recensere vellem, tempus quam res maturius me desereret: fuere omnes harpagones et delatores ad nocendum ad persequendum proclives. Alienam enim cupiunt vicini discrutere vitam, non suam.

27v 1/CLIX. *Senis mutare linguam.*

Ego quoque Thomas Peleius litteratulus ac elementarius senex et alioqui Graeci sermonis prorsus ignarus, oppido quam libenter me reciperem aut Viennam aut in Italiam potissimum ad discendas litteras Græcas tametsi etiam Latinas a limine dumtaxat salutaverim,⁸⁰ at per aetatem iam sum parum idoneus et tanquam senex psittacus indocilis ac obliviosus. Et iuxta Horatianum illud: „vitę summa brevis spes nos vetat incohare longam”,⁸¹ „improvisa enim Laeti vis rapuit rapietque gentes”,⁸² melius autem est nos recte vivere, quam multa scire.

48v 1/CCCXLV. *Fumum fugiens in ignem incidi.*

In vitium ducit culpae fuga, si caret arte.

Ego Thomas Pelæus hic Albae multis iniuriis affectus aliisque modis exacerbatus dudum hinc discessissem, nisi hæc adagia obstitissent.

49v Erasmi vitium quam maximum, quod in hoc libro Graecas literas nusquam interpretatus est. id quod mihi, Thomae Peleio, Graeci sermonis ignaro, admodum displicet.

77r 1/DCXXII. *Anser inter olores.*

Confine est his, quod in Bucolicis ait Vergilius. „Sed argutos interstrepere anser olores”.

Ego Thomas Pelęus dicere ausim conscius ignorantię meae. At argutos anser inter olores strepere nolui. Est enim pernicioza quorundam labes et macula, ut plus in fronte ostendant, quam in recessu valeant.

112r 1/XMXCIX. *Polypi caput.*

In hominem varium et in quo pariter et vitia quaedam et virtutes invenias, cuiusmodi Catilinam describit Sallustius. ... Porro ex huiusmodi rebus, id quod inest commoditatis conveniet excerpere, quod noxium vitare. Iuxta Simonidis doctrinam apiculas imitari, quae praeteritis reliquis ad ea dumtaxat advolant, unde possint aliquid ad mellificium idoneum excerpere, nec aliud colligunt, quam quod sit usui futurum.

Qui mihi Thomę Peleo vitio vertunt, quod identidem in libris gentilium versor, illis obicere soleo me apiculas imitarier, quę præteritis reliquis ad ea dumtaxat advolo etc.

135v 2/CCXXXIII. *Quot servus habemus totidem habemus hostes.*

Admonet adagium ne quid fidimus illis, neve ex animo nobis amicos arbitremur, qui nos metu colunt.

Id quod ego Thomas Peleus non sine rerum mearum dispendio et capitis discrimine saepenumero expertus sum.

170r 2/DCLXXXIX. *Magistratum gerens audi et iuste et iniuste.*

... quidam Romanus Imperator dixisse legitur in civitate libera, linguas, item liberas esse oportere.

Ego Thomas ni fallor, Augustus dicebat.

172r 2/DCCXXVI. *Magis sibi placet quam Peleus in machaera.*

... in eum competit, qui praeter modum re quapiam insolens est ac tumet. Aiunt autem hunc gladium a Vulcano fabrefactum, a diis dono datum fuisse Peleo virtutis illius ac prudentiae

80 Pelei javítottá erről: Graecarum litterarum discendarum gratia.

81 Hor. *Carm.* I, 4, 15.

82 *Carm.* II, 13, 19–20.

symbolum. Quo quidem ille utens et in praeliis et venatibus consequeretur quicquid optabat.
 Utinam Vulcanus me quoque Thomam Peleum aliquando hoc donasset gladio, qui hactenus fortunam ipsam in cunctis fere rebus meis novercantem mihi cognoverim, sive id ex inscitia mea seu hominum malicia perfidiaque evenerit.

189v Erasmus noster linguae Latinae parens in hoc culpandus esse videtur, quod Graecas literas in hoc libro aut nusquam aut rarerer Latine expresserit, id quod nobis Graeci sermonis ignaris non potest non molestum esse et praesertim mihi Thomae Peleo sciolo. Quippe qui humili loco natus a puero preceptorum nullum unquam in re literaria habuerim.

192r 3/XXIII. *Inimicus et invidus vicinorum oculus.*

Hieronymus Ad Oceanum de vita clericorum. Ne rumigeruli linguis te macerantibus lacerent, alienam enim cupiunt vicini discutere vitam non suam. Id quod ego Thomas Peleus experimento didici, qui Albe Julie Transylvanae habeo domum turri proximam et vicinam, in qua turri demorantur castellani et ceteri id genus canes mordaces meam subinde discucientes vitam, decem vitiiis instructiores.

235v 3/XMXXV. *Mala senium accelerant.*

Quippe repente homines curisque malisque senescunt.

Sicut ego Thomas Pelei.

242v 4/LXIII. *Postica sanna.*

Persius: posticam sannam. Proverbialiter appellat clanculariam irrisionem. A gestu ridentium aliquem a tergo, posticae occurrere sannae. Idem, „O Iane a tergo, quem nulla Ciconia pinsit. Nec manus auriculas imitata est mobilis albas. Nec linguae tantum, sitiit canis Apula quantum.” Nam huiusmodi gestibus ab occipitio derident quidam.

Mihi Thomae Pelei perquam iucundum esset si hoc tempore huiusmodi sannae occurrere possem. At nolo vel potius non queo contra torrentem niti.

242v 4/LXV. *Corvus serpentem.*

Ubi quis suo ipsius invento perit.

Sic ego Thomas Pelei, qui mea manu litteras ad Urbem Rhomam confeci et scripsi et nihil profeci.

244r 4/C. *Periit sus.*

Dici suetum, ubi quis frustratus perdidisset operam et impensam. Natum a quodam, qui cum apparatusset ad nuptias omnia, non est eas assecutus.

Sic accidit mihi Thomae Pelei, qui semel et iterum misi ad Urbem Rhomam pro episcopatu, interim coemi vestimenta, vina et cum nuncium in horas aventer opperirer, re infecta rediit, consumptis et profusis gravissimis sumptibus sicque et iacturam feci et sum omnibus ludibrio. Ergo ignominiam graviolem pertuli omni vulnere.

247v 4/CXCII. *Inani spe flagrat.*

Inanibus spebus incenditur. In eum, qui frustra sibi magna pollicetur.

Spebus. Hanc dictionem ego, Thomas Peleus nusquam legi nisi hic.

248r 4/CCXXIII. *Manum admovere.*

Translatum a sacris, in quibus nonnunquam fieri solet, ut aliis rem divinam facientibus, alius aliquis adveniens, admota victimae manu, fiat et ipse particeps sacrificii...

Ego Thomas Peleus hoc monitus adagio in pago Pele, hoc est natali solo, nolo sapere quum Albe in rebus et negotiis capituli quociens opus erat dormiverim et magis mutus quam piscis et, ut dicitur, caput sine lingua, verum si talia rudi illi ipsi popello nonnunquam e libris meis dixerem, quae salutem animarum suorum concernunt, id mihi vicio verti non debet,

quandoquidem Albe viri sunt ecclesiastici et per hoc magis sapiunt, quid agendum sit at illi prorsus rudes et semper sine ullo doctore vitam hanc traduxerunt.

PERÉNYI FERENC erdélyi püspök 1508–1514, váradi püspök 1514–26†

134v 2/CCXV. *Argenti fontes loquuntur.*

Hoc adagio notabantur ii, qui stolide quidem atque indocte, sed arroganter tamen et confidenter loquerentur, opibus videlicet suis freti... Huc pertinet et Mimus ille neutique invenustus. Fortuna quem nimium fovet, stultum facit.

Sicut Franciscum Pereni episcopum Varadiensem.

PESTÉNYI GERGELY királyi tanácsos 1514–, váradi várnagy 1521, I. János főudvarmestere 1527, majd országbírója 1535–39 → Szeremlyéni 142r

püspökök, egyháziak

→ vö. Várdai 59r, 79r, 222v

61r 1/CCCCLXXX. *Citra arationem citraque sementem.*

... *citra sementem citraque arandi laborem fruitur omnibus.*

Potest dici de magantibus et optimatibus puta archiepiscopis et episcopis et aliis ecclesiasticis viris, qui e rusticis et colonis suis decimas frugum et vinorum percipiunt.

püspöki titkárok, jegyzők, udvaroncok

125r 2/CIII. *Asinus portans Mysteria.*

In eum dicebatur, qui praeter dignitatem in munere quopiam versabantur. ... Quadrabit et in eos, quorum opera aliis duntaxat est usui, cum ad ipsos praeter molestiam nihil interim redeat. ... Itaque torquebitur eleganter in eos, quibus immerentibus honos habetur. Veluti cum indoctis doctoris titulus Pileum et anulus aliaque id genus insignia tribuuntur.

Sicuti notarii episcoporum in Pannonia, qui sua opera et labore assiduo suo domino usui sunt et vix unum canonicatum aut aliam mercedulam adsequi possunt.

134v 2/CCXVII. *Ne ad aures quidem scalpendas ocium est.*

Proverbialis est hyperbole, cum ne minimum quidem ocii superesse significamus, dicimus nec tantillum vacui temporis esse, quod ad scalpendas aures fit satis.

Hoc possunt uti episcoporum secretarii.

194v 3/LXX. *Date mihi pelvim.*

Ubi qui vehementer molestum esset ita, ut ferri iam diutius non posset, pelvim sibi porrigi iubebant, quasi prae bile, nauseaque et fastidio rerum vomituri. Refertur a Suida.

Id quod persaepe illis contigit, qui ad latus episcoporum et aliorum summatum virorum versantur.

románok → magyarok 34v

SIRJEI IMRE közjegyző 1521–, Várdai titkára 1521–24 és követe Rómába 1523

→ még Várdai 238v

38r 1/CCXLIX. *De asini umbra.*

Super asini umbra, pro eo, quod est de re nihili... Cuncta asini umbra, hoc est nugae nihilique res.

Contra excusationes Emerici literati, quominus in Urbe episcopatum pro me optinere potuit egoque Thomas Pelei obiicere possem: Cuncta asini umbra.

79r 1/DCLXIII. *Bipedum nequissimus.*

Bipedum nequissimus, de homine vehementer improbato, quiue vel pecudes nequitia superet. Ut Emericus Sirinus litterator, veterator, simulator, impostor, vafer.

80v 1/DCLXI. *Oedipi imprecatio.*

... imprecationibus diris eos est execratus.

Ego quoque Thomas Emericum Sirinum, dum vivo vitam, quotidianis execrationibus deueo.

82v 1/DCLXXXV. *Tollat te, qui non novit.*

Simile est illud Iuuenalis, Circuit et fatuos non invenit. Nam fatui facile decipiuntur.

Sicut ego Thomas Peleius ab Emerico literatore et Antonio eremita.

86r 1/DCCXX. *In dextram aurem.*

Eodem sensu dixit Plinius in dextram aurem. Ita enim scribit Romano suo. „Nihil quod in dextram aurem, fiducia mei dormias, non impune cessatur”, id est nihil est quod sis securus.

Hoc Plinianum, pro dolor, Emericus literator Sirinus homo trioboli ex itinere suo Urbico mihi, Thomae Pelei scribere potuisset, qui accepto a me viatico, ut eius libidini placitum fuit vel superfluo, pro episcopatu in Urbem Rhomam profectus est illincque re infecta rediit, corruptus opinor largitione partis alterius hoc est Ioannis, qui voto suo potitus est, qui nunc laetatur, ipse vero discrucior. Utcunque id acciderit, credo Emerici idest nuntii mei aut nuntii Ioannis perfidia et iniquitate.

86v 1/DCCXXII. *Dignus qui cum in tenebris mices.*

Proinde dignus, qui cum in tenebris mices dicitur, qui sit, usque adeo certa fide ut nec si tuto possit, velit quempiam mendacio fallere.

Ego Thomas Pelei sic Emerico credebam, sed deceptus sum.

108r 1/XMLXXI. *Cerite cera dignus.*

Olim notari dignos atque improbos et nequam homines cerite cera dignos proverbio vocabant, nimirum ceritem ceram insignem ignominiam appellantes.

Emericus Sirinus literator Francisci Vardai servus cerite cera dignus.

143r 2/CCCXII. *Hiberae, naeniae.*

Hiberas naenias divus Hieronymus nugas appellat. ... Opinor Hiberas naenias dici propter prodigiosas maleficorum fabulas vulgo iactatas.

Emericus Sirinus Roma⁸³ fato sinistro rediens, quae mihi narrat quominus episcopatum adsecutus sum, hiberas naenias esse puto: meras nugas.

199v 3/CXLIII. *Cantharo astutior.*

Cantharo astutior aut callidior. Zenodotus ait Athenis cauponem fuisse quempiam, nomine Cantharum, quem ob maleficia et imposturas ac prodiones capitis affecerint supplicio, proinde vulgo receptum, ut in versutos et impostores diceretur.

Ut Emericus Sirinus literator, qui voce sua mellea mihi imposuit.

241v 4/XLIII. *Quae dolent ea molestum est contingere.*

Unusquisque invitus audit sua incommoda, maxime ea, quae sint cum aliqua infamia coniuncta.

Veluti mihi Thomae Pelço contigit in facto episcopatus, qui perfidia Emerici Sirini nuntii impostoris et nebulonis et operam et impensam perdidit.

83 Pelei javitása erről: ex Urbe.

242r 4/LII. *Ne ligula quidem dignus.*

... *dicebatur homo nequam et nullius pretii.*

Ut Emericus Sirinus literator vel potius veterator et circumscriptor.

247v 4/CCI. *Astutior coccyce.*

Coccyce astutior dicebatur, qui astu sibi consuleret.

Ut Emericus Sirinus, qui aestu pecunias meas apud se reservavit.

SZALKAI LÁSZLÓ esztergomi érsek 1524–26

187v 3/II. *Herculei labores.* (187v–190v)

Comperit invidiam supremo fine domandam. Consuevit enim haec teterrima pestis pulcherrimorum facinorum esse comes eximiamque virtutem non aliter, quam umbra corpus assequi... Quanquam enim livor velut ignis alta petit...

Quemadmodum hoc tempore videmus in Ladislao Zalkano archiepiscopo Strigoniensi et summo cancellario regio, quem omnes fere primores Pannoniae virulento livore perplexi odio Vatiniano persequuntur, quod videlicet humili loco natus idest sutoris filius tam subito ad tantas opes et dignitates evectus ac regi nostro Ludovico charissimus sit, qui dein in bello Cēsariano penes pagum Mohaach morte nescitur qua periit. – Nec id quidem mirum videri debet. Virtus enim nunquam caruit invidia.

196r 3/XCV. *Et nati natorum.*

Proverbialis figura, qua longam rei cuiuspiam propagationem significamus.

De domino Strigoniensi.

SZAPOLYAI JÁNOS erdélyi vajda 1510–26 → Dózsa 244r

SZENTMIHÁLYI TAMÁS Várdai gyulafehérvári jószágkormányzója 1515–23 → Budai 16*r

SZEREMLYÉNI FERENC kanonok 1504–, királyi titkár 1509–16, prépost 1509–34 (pozsonyi prépost 1514–15)

20v 1/XCVIII. *Diomedis et Glauci permutatio.*

Quae refertur apud Homerum Diomedis et Glauci permutatio, in proverbium abiit, quoties inaequalem commutationem significamus, hoc est deteriora pro melioribus reddita...

Sic prepositus noster suam preposituram cum preposito Posoniensi commutaverat.

30r 1/CLXXIII. *E multis paleis paulum fructus collegi.*

Ut Franciscus noster praepositus annos quattuor et viginti in cancellaria regia desudans sola prepositura contentus esse debuit.

80r 1/DCLI. *Intra suas praesepes.*

Simili figura dixit Plautus in Cassina. „Scit si id impetret, futurum, quod amat intra persepeis suas”, pro eo, quod est certum ac paratum. Nam quod intra septa nostra clausum sit, id tuto certoque possidemus.

Noster quoque praepositus Franciscus Zereml'eni passim hoc est et intra et extra ecclesiam temere et recorderiter ridere solitus est. Immemor illius dicti: risu soluto res ineptior nulla est, et alibi: per multum risum poteris cognoscere stultum.

89v 1/DCCLI. *Bibe elleborum.*

(89r) ... *quo dicto significat insanire quempiam, (89v) ... quod ut admonet interpres, hoc ad simplicem potum referunt grammatici, illud ad potionem pharmacorum.*

Sic ego soleo monere Franciscum Zereml'eni prepositum nostrum, qui sepulchri immemor

domos extruit.

142r 2/CCXCVIII. *Non omnia possumus omnes.*

Item Odyssaeae: ... „Non ita coelestes tribuunt sua dona quibusvis, Seu formam sive ingenium viresque loquendi. Est etenim, informis species, cui contingit atque Linguae dote deus pensat dispensia formae.”

Informis species cui contingit, ut Gregorio Pesthien' et Francisco Zereml' en' preposito Transilvano.

175v 2/DCCXCIII. *Foedum est et mansisse diu vacuumque rediisse.*

Conveniet, ubi quis longam de se concitavit expectationem, cui postea non respondeat. Veluti siquis studii causa diu peregrinatus, domum redeat nihilo doctior. Aut si negociator post diutinam absentiam revertatur nihilo ditior.

Ut fecit prepositus noster Franciscus.

246v *Vincula Tyrrhena.*

Vincula Tyrrhena dicebantur odiosa negocia, quibus distringebatur aliquis.

Hoc posset uti prepositus noster Budę agens.

szerzetesek

→ még pálos szerzetesek

146r 2/CCCXL. *Tribus minis insumptis duodecim imputat.* (145v–146r)

Quadrabit in eos, qui non nisi compendii sui gratia colunt amicos, quamvis exiguo officio, multum beneficiorum expectant. Vulgo item aiunt, pileum donat ut pallium recipiat.

Instar monachorum, qui pirum dant et vas vini accipiant.

152r 2/CCCCXXVI. *Mendici pera non impletur.*

Zenodotus ait ex Callimacho sumptum, sensus per se liquet, nempe inexplebilem esse mendacitatem. ... Aptissime congruunt in illos, qui libidini, cupiditati, ambitioni, reliquisque id genus affectibus addicti sunt. Nam iis illud evenit, ut quo intemperantius explent sese, hoc magis magisque sitiunt efuriantque.

Mendici vel monachi.

182v 2/XMXX. *Mendicorum loculi semper inanes.*

Mendicantium sacculi semper inanes.

Sic sacerdotum et monachorum.

TÖRÖK IMRE nádorfehérvári bán 1507–1519

166v 2/DCXXXVI. *Cervinus vir.*

Cervinus vir olim dicebatur formidolosus et fugae fidens magis quam viribus. Cervus enim animal cursu pernicissimum et in venatu pedibus sibi quaerit salutem.

Sicut Emericus Therek.

ULÁSZLÓ, II. magyar király 1490–1516 → Lajos, II. 26r

VÁRDAI FERENC erdélyi püspök 1514–24†

→ még káptalani tagok általában (capitulares) 196r; Damján segédpüspök; Sirjei 108r

41r 1/CCLXXVII. *Quid distent aera lupinis.*

Id est, novit discrimen rerum vilium et pretiosarum.

Hoc est contra Franciscum Vardai antistitem Transilvanum, qui largitione corruptus caecaque cupiditate ductus beneficia ecclesiastica dignis iuxta et indignis citra discrimen conferre solitus erat.

59r 1/CCCCLXII. *Mala attrahens ad sese uti Caecias nubes.*

Sic mala sibi ipsi ut Caecias nubem attrahens. Versus est senarius proverbio celebratus in eos, qui sibi ipsi litium ac negotiorum materiam pariunt accersuntque. Ducta similitudine ab eius venti natura, cui nomen Caecias, quem Plinius media inter aquilonem et exortum regione flare scribit et unum contra aliorum septentrionalium ventorum naturam nubes non pellere sed attrahere. ... Attrahens ad sese divitias ut Caecias nubes... Quemadmodum enim Caecias nubes, itidem improba vita probra ad sese attrahit.

Franciscus Vardai antistes Transylvanus, quem rustici vocitant communiter Ekevezthew Ferencz p'spek, undique pecunias attrahens ad sese quemadmodum Caecias nubes, eius successores decem vitiis instructiores fuere.

76v 1/DCXVII. *Bos in lingua.*

... in eos, qui non audent libere, quod sentiunt dicere.

Nos capitulares ecclesie Albensis Transylvanae sub Francisco Vardai episcopo tales sumus.

79r 1/DCXLIII. *Adamantinus.*

... pro eo, quod est inexorabilis aut infatigabilis.

Franciscus Vardai in exigendis censibus a nobis sacerdotibus et rusticis adamantinus erat et ferreus.

83v 1/DCLXXXIII. *Male parta, male dilabuntur.*

Est apud Plautum, Male partum, male disperit.

Ut bona et res Francisci Vardai.

85r 1/DCCI. *Ne my quidem facere audet.*

Qui metu non audent hiscere, ii quondam negabantur my facere audere...

De nobis misellis sacerdotibus ecclesie Albensis Transylvanae hec dici possunt, qui a Francisco Vardai huius ecclesie prelato pecuniam mutuaticam, idest a nobis mutuo acceptam nedum repetere, sed nec hiscere audemus: os aperire et quum reponere non vult, comprecamur, ut cum ad inferos ultra Stygiam transvehitur paludem, det portitori Charonti pro portorio Aeaco presente. Hec meae in illum observantie amoris et devotionis monumenta sint perpetua.

94v 1/DCCCXXVIII. *Boni pastoris est tondere pecus, non deglubere.*

... deglubunt, qui nihil reliqui faciunt.

Hoc non consyderabat Franciscus Vardai bonorum divi Michaelis depopulator, qui dictitare solebat: Romana curia non pascit ovem sine lana.

152r 2/CCCCXXVI. *Mendici pera non impletur.*

Aptissime congruunt in illos, qui libidini, cupiditati, ambitioni, reliquisque id genus affectibus addicti sunt. Nam iis illud evenit, ut quo intemperantius explent sese, hoc magis magisque sitiunt efuriantque.

Non solum mendici, verum etiam Francisci Vardai episcopi Transylvani, qui magnas inter opes inops semper aurum sitit et sacrophago contentus erit.

168v 2/DCLXIII. *Ex ore lupi.*

E lupi rictu ubi res quaeipiam praeter spem recipitur, quae iam plane periisse videbatur veluti cum pecunia erepta a praedonibus aut rapaci tyranno aliquo inopinato casu recuperatur.

Ego Thomas Pelęus ex ore lupi, idest rapacis tyranni Francisci Vardai pecunias meas partim mutuaticas, partim vi a me extortas nunquam eruere potui et tanquam Pluto illachrymabilis nullis flecti potuit precibus ut solveret. Quippe durus inexorabilis, adamantinus, ferreus et

corneis fibris.

169v 2/DCLXXX. *Lupo agnum eripere postulant.*

Improbum enim videtur sperare futurum, ut lupus agnum semel arreptum amittat.

Sic ego Thomas Pelęus pecunias meas a Francisco Vardai nullis precibus rehabere potui, interea vita functus est.

169v 2/DCLXXXIII. *Vulturis umbra.*

... Mihi magis quadrare videtur in haeredipetas aut alioqui rapaces inhiantesque praedae.

Respondet illi, si vultures cadaver expecta.

Sicuti Franciscus Vardai res et omnia bona sacerdotum defunctorum auferre solebat.

204r 3/CCXXV. *Radit usque ad cutem.*

De eo dicebatur, qui nimium exacte videretur agere cum aliquo.

Dici potest de Francisco Vardai episcopo Transylvano deque eius successore Ioanne Gozthon.

214v 3/CCCCXLVIII. *Aegyptius Laterifer.*

Quadrare videtur in sordidum atque infimae sortis hominem, in quem usum etiam Carum vilitas usurpata est aut in eum, qui molestis negotiis premitur.

Rustici sub episcopatu Francisci Vardai passim simili servitutis genere citra ullam misericordiam opprimebantur et ultra hoc graviter eos ipsos taxabat, non tanquam patronus sed tyrannus et depopulator, nec sacerdotes minus, immo durius.

222v 3/DCXXI. *Salem lingere.*

Diogenes cum a Cratero praedivitae quodam invitaretur, ut ad se veniret, usurus hospitio suo suaque liberalitate. Respondit se malle salem Athenis lingere, quam apud illum opiparis mensis frui.

Franciscus Vardai episcopus Transylvanus frequenti servitute assidua taxatione hostili more passim bona Sancti Michaelis archangeli populabatur, quique iuxta psalmistae dictum devorabat plebem dominicam sicut escam panis et in diem suum obiisset. Ego Thomas malui instar Diogenis ubique in Pannonia salem lingere, quam sub tali tyranno degere.

225r 3/DCLXV. *Non probantis.*

Sive cum quis tyrannico more, sequitur, non quod dictet aequitas, sed quod animo collubitum sit.

Ut Franciscus Vardai episcopus Transylvanus.

226v 3/DCXCIX. *Muneribus res agitur.*

Qui dicit non esse locum recte factis et aequis rationibus, sed largitione et assentatione rem omnem peragi...

Apud Franciscum Vardai.

231r 3/DCCCX. *A sacris abstinendae manus.*

Vulgo quoque creditum est, fatum instare ei, qui sacris rebus ac Deo dicatis manus iniecerit, aut qui pios homines, aut certe fungentes sacris ministeriis oppugnarit, veluti pontificem Romanum, episcopos, abbates, etiam si parum fuerint piis moribus.

Ego Thomas Pelęus hoc monitus adagio loquar ne an sileam haereo. Cogit nimirum me non loqui solum, verum etiam obloqui, conqueri, lamentari et doloris et maeroris et damni magnitudo, quo me Franciscus Vardai antistes Transylvanus adfecit. Cui pecunias mutuo dedi, insuper et vi summam non mediocrem a me extorsit, quas eoipso vivente quociens supplicavi, ut mihi reponeret, aut subridens praeteriit. aut promisit se velle reddere. Numquam tamen reddidit et nec testamento reliquit ut redderentur. Quid igitur faciam?

Pessimi debitoris facere creditori convicium.

238v 3/XMLXXXIII. *Hydrus in dolio.*

... *cum quis occulta calamitate premitur, causa atque autore non extante.*

Ut ego Thomas Pelęus. Tamen autores calamitatis meae sunt Franciscus Vardai episcopus Transylvanus et Emericus Sirinus nuntius et famulus eius, qui me ex composito et honore et pecuniis priverunt.

242v 4/LXX. *Laudant ut pueri pavonem.*

... *scripsit Iuvenalis in avarum, qui carmina laudant duntaxat, nihil autem largiuntur poetae. „Didicit laudator avarus Tantum admirari, tantum laudare disertos, Ut pueri Junonis avem.” Idem alibi, „probitas laudatur et alget.”*

Sic Franciscus Vardai episcopus Transylvanus me Thomam Pelęum laudabat, quod doctus sum et in scribendis litteris bonum habeo stilum ac in ecclesia perpulchre canto usque adeo, quod secundus sit mihi nemo et quod arcanorum suorum mihi creditorum fidissimus custos essem. Qui mihi dum vixit, nec assem dedit. Quin potius emunxit me senem auro argentoque.

WOLPHARDUS (ENYEDI), ADRIANUS kanonok 1496–, kolozsi 1521–, krasznai 1533, dobokai főesperes 1535–37, vikárius 1531–41

87r 1/DCCXXX. *Oculatae manus.*

Huc allusit Chaerea in Eunucho, Fac nunc promissa ut appareant.

Ego possem hec non iniuria dicere magistro Adriano canonico.

1526 → Lajos, II. 26r; magyarok 98r.

Hivatkozott irodalom

- Ács, 2001 *Ács Pál: Erasmus és a 16. századi magyar értelmiség. In: Uő: „Az idő ósága”. Történetiség és történetiszemlélet a régi magyar irodalomban. Bp., 2001. 105–110. p.*
- Analecta nova* *Analecta nova ad historiam renescentium in Hungaria litterarum spectantia. Ex scriptis ab Eugenio Abel relictis ed. Stephanus Hegedüs. Bp., 1903.*
- Balogh, 1943 *Balogh Jolán: Az erdélyi renaissance. I. köt. 1460–1541. Kolozsvár, 1943.*
- Barabás, 1911 *Barabás Samu: Erdélyi káptalani tizedlajstromok. Huszti András levele. In: Történelmi Tár 1911, 401–442. p.*
- Beke, I:4–5,
1890–1891 *Beke Antal: Az erdélyi káptalan levéltára Gyulafehérvárrt. [I. sorozat.] 4. közl. Történelmi Tár 1890, 360–366. p.; 5. közl. In: Történelmi Tár, 1891, 109–138. p.*

- Beke*, II:4, 1893 *Beke Antal*: Az erdélyi káptalan levéltára Gyulafehérvárrt. [II. sorozat.] (A Gyulafehérvárrt maradt okiratok.) 4. közl. In: Történelmi Tár, 1893, 291–306. p.
- Beke*, III:1, 1895 *Beke Antal*: Az erdélyi káptalan levéltára Gyulafehérvárrt [III. sorozat: 1300–1690.] I. közl. In: Történelmi Tár, 1895, 230–259. p.
- Bibliotheca* I, 1893 *Bibliotheca Erasmi*ana. Répertoire des oeuvres d'Érasme. Par Ferdinand Vander Haeghen, R. Vanden Berghe, Th.-J.-I. Arnold. I. série. Liste sommaire et provisoire des diverses éditions de ses oeuvres. Gand, 1893. (*Bibliotheca Belgica*)
- Bezzel*, 1979 *Irmgard Bezzel*: Erasmusdrucke des 16. Jahrhunderts in bayerischen Bibliotheken. Ein bibliographisches Verzeichnis. Stuttgart, 1979. (Hiersemanns bibliographische Handbücher 1.)
- Bónis*, 1971 *Bónis György*: A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon. Bp., 1971.
- Bónis*, 1997 *Bónis György*: Szentszéki regeszták. Iratok az egyházi bírások történetéhez a középkori Magyarországon. S. a. r. Balogh Elemér. Bp., 1997. (Jogtörténeti tár 1/1.)
- Bunyitay*, 1893 *Bunyitay Vince*: A gyulafehérvári székesegyház későbbi részei s egy magyar humanista. Bp., 1893.
- Csánki*, 1890 *Csánki Dezső*: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. I. köt. Bp., 1890.
- Dankanits*, 1967 *Dankanits Ádám*: Erasmus erdélyi olvasói. In: Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények, 11. (1967) 125–131. p.
- Ernuszt*, 1939 *Ernuszt Johanna*: Adrianus Wolphardus. Bp., 1939. (Értekezések a magyarországi latinság köréből 1.)
- Érszegi*, 2000 *Érszegi Géza*: Romana urna tegier... In: „Magyaroknak eleiről”. Ünnepi tanulmányok a hatvan esztendő s Makk Ferenc tiszteletére. Szerk.: Piti Ferenc–Szabados György. Szeged, 2000. 137–147. p.

- ETE I* Egyháztörténelmi emlékek a magyarországi hitújítás korából. Kiad.: Bunyitay Vince–Rapaics Rajmond–Karácsonyi János. I. köt. 1520–1529. Bp., 1902.
- Eubel III* *Conradus Eubel: Hierarchia catholica medii aevi. Vol. III. 1503–1600. Ed. 2. Incoh. Guilelmus van Gulik, ed. curavit Ludovicus Schmitz-Kallenberg. Münster, 1923.*
- Fógel, 1913* *Fógel József: II. Ulászló udvartartása (1490–1516). Bp., 1913.*
- Fógel, 1917* *Fógel József: II. Lajos udvartartása, 1516–1526. Bp., 1917.*
- Fraknói, 1878* *Fraknói Vilmos: Két hét olaszországi könyv- és levéltárakban 1878 májusában. In: Magyar Könyvszemle, 3. (1878) 121–153. p.*
- Gail, 1983* *Anton J. Gail: Einleitung. In: Erasmus von Rotterdam: Adagia. Lateinisch/Deutsch. Auswahl, Übersetzung und Anmerkungen von Anton J. Gail. Stuttgart, 1983. (Universal-Bibliothek 7918.)*
- Jakó, 1991* *Jakó Klára: Az első kolozsvári egyetemi könyvtár története és állományának rekonstrukciója 1579–1604. Szeged, 1991. (Adattár XVI–XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 16/1. Erdélyi könyvesházak I.)*
- Jakubovich, 1923* *Jakubovich Emil: Magyar felségfolyamodvány II. Lajos királyhoz 1524-ből. In: Magyar Nyelv, 19. (1923) 126–130. p.*
- Kelényi, 1939* *Kelényi B. Ottó: Egy magyar humanista glosszái Erasmus Adagia-jához. In: A Fővárosi Könyvtár Évkönyve, 9. (1939) 43–139. p.*
- Köblös, 1994* *Köblös József: Az egyházi középréteg Mátyás és a Jagellók korában. (A budai, fehérvári, győri, és pozsonyi káptalan adattárával). Bp., 1994. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 12.)*
- Kolozsmjvk II* A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei (1289–1556). Kiad.: Jakó Zsigmond. II. köt. Bp., 1990. (A MOL kiadványai, II/17.)

- Középkori*, 2000 *Középkori oklevelek a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Levéltárban (1300–1525)*. Gyűjt.: Balogh István, kiad.: Érszegi Géza. Nyíregyháza, 2000.
- Kubinyi*, 1999 *Kubinyi András*: Budai Kakas János és történeti feljegyzései. In: *Uő*: Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon. Bp., 1999. (METEM könyvek 22.) 193–211. p.
- Lakatos*, 2008 *Lakatos Bálint*: Pelei Tamás Erasmus-kötetének glosszái (1515–1540k.). In: *Enumeratio. A Collegium Hungaricum Societatis Europaeae Studiosorum Philologiae Classicae III.* országos konferenciáján elhangzott előadások. Szerk.: Tóth Iván – Jutai Péter. Bp., 2008. 81–88. p.
- Mályusz*, 1971 (2003) *Mályusz Elemér*: Egyházi társadalom a középkori Magyarországon. 2. kiad. Bp., 2003.
- Memoria rerum* *Memoria rerum 1504–1566*. S. a. r., jegyz.: Bessenyei József. Bp., 1981. (Bibliotheca historica)
- Mon. rustic.* *Monumenta rusticorum in Hungaria rebellium anno MDXIV*. Coll. Antonius Fekete Nagy, edd. Victor Kenéz – Ladislaus Solymosi – Geisa Érszegi. Bp., 1979.
- Petri VI* *Petri Mór*: Szilágy vármegye monographiája. VI. köt. Birto­kosok, családok története, L–Z. Bp., 1904.
- Radó*, 1944 *Radó Polikárp*: Nyomtatott liturgikus könyveink kézírásos bejegyzései. Bp., 1944. (Az OSZK kiadványai 12.)
- Soós*, 1999 *Soós Ferenc*: Magyarország kincstartói 1340–1540. Bp., 1999.
- Sörös*, 1907 *Sörös Pongrác*: Jerosini Brodarics István (1471–1539). Bp., 1907. (A Szent István Társulat Tudományos és Irodalmi Osztályának felolvasó üléseiből 62.)
- Szakály–Szűcs*, 2005 *Szakály Ferenc – Szűcs Jenő*: Budai bortizedjegyzékek a 16. század első harmadából. Bp., 2005. (História könyvtár, Okmá­nytárak, 4.)

- Végh* I–II *Végh András*: Buda város középkori helyrajza. I–II. köt. Bp., 2006–2008. (Monumenta historica Budapestinensia XV–XVI.)
- Vekov*, 1994 *Károly Vekov*: Locul de adeverire din Alba-Iulia (secolele XIII–XVI.). Cluj-Napoca, 2003. (Bibliotheca rerum Transilvaniae XXIX.)
- Vekov*, 1996 *Vekov Károly*: Egy erdélyi reneszánsz püspök és a gyulafehérvári székesegyház kincstára. In: Emlékkönyv Jakó Zsigmond születésének nyolcvanadik évfordulójára. Szerk.: Kovács András – Sipos Gábor – Tonk Sándor. Kolozsvár, 1996.
- Zichy* XII A zichy és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára. XII. köt. Kiad. Lukcsics Pál. Bp., 1931.

